

مطالعه تجربی تأثیر برنامه درسی صلح محور بر مدیریت خشم کودکان پیش دبستانی

An Experimental Study of the Impacts of Peace-oriented Curriculum on Pre-school Students' Anger Management

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۰۳/۰۲؛ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۵/۰۸/۱۴

M. Mohammadi (Ph.D) M. Shafie (Ph.D)
F. Khoshbakht (Ph.D) M. Jamalabadi

دکتر مهدی محمدی^۱ مریم شفیعی^۲

فریبا خوشبخت^۳ منا جمال آبادی^۴

Abstract: The aim of this study was to investigate the effect of peace-oriented curriculum on anger management in preschool students. The research method was single group experiment with pre-test and post-test. The study population included all preschool students of Khorshid (Shiraz, district one) where using simple random sampling method, 39 students were selected from two classes. The research instruments were Standard piece-oriented curriculum and anger management forms. After 12 sessions, The data were analyzed using chi-square method. The results showed that: 1. there is a significant difference between the frequencies of anger associated behaviors of preschool students before and after the implementation of piece-oriented curriculum, 2. there is a significant difference between the frequencies of anger associated reactions of preschool students before and after the implementation of piece-oriented curriculum

Keywords: piece-oriented curriculum, anger management, pre-school

چکیده: هدف پژوهش حاضر، بررسی تأثیر برنامه درسی صلح محور بر مدیریت خشم کودکان پیش دبستانی بود. راهبرد پژوهش کمی و روش پژوهش نیمه تجربی و طرح مورد استفاده تک گروهی با پیش آزمون و پس آزمون بود. جامعه آماری، شامل کلیه کودکان مقطع پیش دبستانی خورشید (ناحیه یک شیراز) بود که با استفاده از روش نمونه گیری تصادفی ساده، ۳۹ کودک از دو کلاس (انویگبوز و همکاران^۵، ۲۰۰۴) انتخاب شدند. ابزار پژوهش فرم‌های استاندارد برنامه درسی صلح محور (سیموندز، ۲۰۰۳) که در طی ۱۲ جلسه توسط مربیان آموزش دیده بر روی کودکان اجرا و داده‌های گردآوری شده با استفاده از روش آماری خی دو، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج نشان داد که ۱- تفاوت معناداری بین فراوانی رفتارهای همراه با خشم کودکان پیش دبستانی، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور وجود دارد. ۲- تفاوت معناداری بین فراوانی واکنش‌های همراه با خشم کودکان پیش دبستانی، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: برنامه درسی صلح محور، مدیریت خشم، پیش

دبستانی

m48r52@gmail.com

maryam.shafiei@gmail.com

khoshbakht@shirazu.ac.ir

monajamalabadi@gmail.com

5. Onwugbuzie Etal

۱. دانشیار دانشگاه شیراز، (نویسنده مؤول)

۲. استادیار دانشگاه شیراز

۳. دانشیار دانشگاه شیراز

۴. کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز

مقدمه

امروزه کودکان در قرنی زندگی می‌کنند که فرایند جهانی شدن با شتاب روزافزون در حال عبور از مرزهای سیاسی، محدوده‌های فرهنگی، خانوادگی و فردی است و در واقع کلیه شئون زندگی افراد را تحت تأثیر خود قرار داده است. همچنین رشد سیستم‌های تسلیحاتی اتمی، ظهور جوامع فراصنعتی، تخریب‌های زیست محیطی، انزوا و گوشه‌گیری جوانان و نوجوانان از جامعه، افزایش جنایات خشونت بار جوانان و نوجوانان و درگیری‌های متعدد محلی و بین‌المللی جهان را با مشکلات و معضلات جدی رو به رو ساخته است (دیوتسچ،^۱ ۱۹۹۸). همچنین ظهور اینترنت و بازی‌های رایانه‌ای، خشونت را بیش از پیش ترویج داده‌اند. به نحوی که خشونت جزئی از فرهنگ شده و در قالب رفتارهای عادی و روزمره نوجوانان و جوانان متبلور می‌شود (فتحی و اسلامی، ۱۳۸۷). ریردن^۲ (۲۰۰۱)، خشم را به عنوان آسیب‌تعمدی قابل اجتنابی که برای یک هدف یا نتیجه مشخص از سوی فرد صورت می‌گیرد که یا به خود زیان می‌رساند یا کسانی که غیر مستقیم از عمل فرد پرخاشگر زیان می‌رسانند تعریف نموده است؛ و در همین راستا آموزش مدیریت خشم، گفتمان تعامل در موضوعات اساسی را در قلب جامعه بالا می‌برد و سبب می‌شود تا نظام‌های ستم‌پیشه از مدار خشم به فرهنگ صلح روی بیاورند. به زعم لئال و پاچانا^۳ (۲۰۰۸)، خشم به نوعی از هیجان اطلاق می‌گردد که غالباً به واسطه واکنش افراد نسبت به رفتارهای مناسب دیگران ایجاد شده و از یک عصبانیت کوتاه تا یک عصبانیت کامل را شامل می‌شود که اگر بروز نکند، خصومت درون فردی افزایش داده و به عملکرد فرد در سازگاری اجتماعی، دست‌یابی به اهداف و سایر مسائل زندگی و شغلی آسیب می‌زند. در چنین وضعیتی عدم آموزش صلح، سازگاری، تفاهم، کنترل خشم آثار شوم و غیرقابل‌جبرانی را در زندگی افراد به وجود خواهند آورد؛ بنابراین نظر به اینکه جهان معاصر اغلب یک جهان خشونت‌آمیز است، یادگیری برای صلح و با هم زیستن ضروری است و به دنبال تحقق هدف‌هایی است که انسان‌ها همدیگر را بهتر درک نمایند و با تفاهم، حق‌شناسی و همبستگی با هم زندگی کنند و در مقابله با مشکلات و بحران‌ها

---

1. Deutsch
2. Reardon
3. Leal & Pachana

مطالعه تجربی تأثیر برنامه درسی صلح محور بر مدیریت خشم ...

به طور دسته جمعی مشارکت، همکاری و همدردی داشته و غمخوار یکدیگر باشند و حرمت، کرامت و عطف انسان را پاس دارند (آذرشهری، عزیزی و غلامی، ۱۳۹۲). آموزه‌های دینی ادیان مختلف نیز بر صلح بین افراد تأکید دارند و نوید بخش صلح و آرامش هستند. تاریخ در حافظه خود، جهان‌بینی و الگوهای متعالی دینی را برای عمل محبت‌آمیز، ایثار، خدمت به دیگران و صلح‌آفرینی ثبت کرده است (جیمز^۱، ۲۰۰۹: ۳۸؛ آرمسترانگ^۲، ۲۰۰۷).

نظر به اینکه کودکان آسیب‌پذیرترین گروه اجتماعی جامعه هستند، هدف اصلی آموزش و پرورش هر کشوری باید ایجاد و استقرار یک سیستم آموزش صلح باشد و برنامه‌های درسی باید بازتاب صلح و عدم خشونت و ترویج دهنده فرهنگ صلح باشند (اهارونی، ۲۰۰۸^۳). آموزش و پرورش برای پویایی و بالندگی ناگزیر است مدرسه را به دنیای واقعی پیوند بزند و در کنار ارائه دانش‌های تخصصی در رشته‌های علمی، به دانش‌آموزان کمک کند دانش و مهارت‌هایی را کسب کنند که بتوانند در مواجهه با وضعیت و اقتضائات عصر جدید، از جمله جهانی شدن، موفق باشند (حکیم زاده، کیامنش و عطاران، ۱۳۸۶). از آنجا که نظام آموزش و پرورش کشورهایی مانند ایران که کتاب محور هستند، کتاب‌ها و برنامه‌های درسی می‌توانند شیوه تفکر و تعمق را در یادگیرندگان تعیین نمایند. از این رو محتوای کتاب‌های درسی مدارس به عنوان یکی از عامل‌های مهم جامعه پذیری می‌توانند در انتقال پیام درک یکدیگر در یک فضای کثرت گرا نقش موثری ایفا نمایند (هاشمی، ۱۳۸۸)؛ بنابراین آموزش و پرورش هر کشوری باید با طراحی و تدوین برنامه‌ها و کتب درسی، دانش‌آموزان خود را به مهم‌ترین مهارت‌های مورد نیاز زندگی، از جمله مهارتی به نام مهارت مدیریت خشم مجهز نمایند.

مدیریت خشم یکی از مهم‌ترین مهارت‌ها است به این دلیل که امروز علی‌رغم ایجاد تغییرات عمیق فرهنگی و تغییر در شیوه‌های زندگی، بسیاری از افراد در رویارویی با مسائل زندگی، فاقد توانایی لازم و اساسی هستند و همین امر آنان را در مواجهه با مسائل و مشکلات زندگی آسیب پذیر کرده است (برغندان، ترخان و خمایی، ۱۳۹۱). صاحب نظران بسیاری معتقدند که مدرسه بهترین مکان برای ارائه آموزش‌ها و مداخلات اولیه مدیریت خشم به کودکان می‌باشند (کرمی،

---

1. James
2. Armstrong
3. Aharoni

تجری و پاک مهر، ۱۳۹۲). به رغم آن که آموزش صلح، سازگاری، تفاهم و احترام به عقاید دیگران به اندازه آموزش ریاضیات، فیزیک و شیمی اهمیت دارد. چرا که آموزش صلح به عنوان پاسخی به کاهش متاع اخلاق و دموکراسی در جامعه در نظر گرفته شده است و صلح جهانی و استمرار حیات نوع بشر را تضمین می‌نماید. ارزش‌های دموکراتیک حاصل از آموزش صلح می‌توانند ارزشهای انسانی را ارتقاء بخشند و سبب ایجاد یک وجدان بیدار و مسؤلیت پذیر در جامعه شوند (پاندیا^۱، ۲۰۱۷).

نظام‌های برنامه‌ریزی درسی در کشورهای جهان به خصوص کشورهای جهان سوم، به ندرت برنامه‌های درسی مستقلی با عنوان برنامه درسی صلح محور تدوین و اجرا کرده‌اند (قادری، محسن پور، نقیب زاده و عطاران، ۱۳۸۷). تعریف " برنامه درسی صلح محور " بسیار دشوارتر از تعریف اصطلاح برنامه درسی است. این امر به دلیل پیچیدگی تعریف اصطلاح " صلح " است. صلح یکی از اصول و ارزش‌های زندگی است. صلح لحظه‌های صادقانه و صمیمی هر انسان است که می‌تواند در زندگی خود و در زندگی اجتماعی آن را تجربه کند. صلح، پیش شرط عمده تداوم آموزش، هم شرایط و لوازم بروز جنگ و خشونت را افشا کند و هم راه‌هایی را که باعث تعدیل این وضعیت و خشونت می‌شود را افشا کند و هم راه‌هایی را که باعث تعدیل این وضعیت و حتی غلبه بر آن می‌شود، مطرح کند (فلاح نودهی، ۱۳۸۸). صلح به فقدان خشم فیزیکی و ساختاری و وجود عدالت و برابری تعبیر شده است. آموزش گیرنده‌ها بایستی ریشه وقوع تعارض را در یابند، با حقوق بشری آشنا شوند و مهارت‌های مدیریت تعارضات و تضادها را یاد بگیرند؛ و در کشورهای که شهروندان خود را صلح محور پرورش می‌دهند، این روحیه صلح محوری سبب می‌شود شهروندان از خشم اجتناب کنند و از خود رفتار مشارکت محور ارائه دهند (سامرفلت و وام بهید^۲، ۲۰۰۸).

در جایی دیگر صلح به معنای نبود جنگ نیست و واژه‌هایی مانند دوستی، هم‌گرایی، هم‌آهنگی، علاقه مندی، آرامش و عدم تعارض به درستی معنای این واژه را بیان نمی‌کنند (هاشمی و عباسی، ۱۳۹۱). واژه صلح در جایی به معنای نبود جنگ تعریف شده است در جایی به معنای عدم

---

1. Pandia
2. Sommerfelt & Vambheim

تعارض در همه اشکال تعارض فیزیکی، شناختی، اجتماعی، سیاسی، ساختاری تعریف شده است (هاشمی و همکاران، ۱۳۹۱) در جایی به معنای عدالت جهانی و ... به همین دلیل برنامه درسی صلح محور با عنوان برنامه‌های درسی مدارا، برنامه درسی برای تفاهم، کثرت گرایی فرهنگی و ... وجود دارند؛ و در اغلب مدارس جهان در قالب دروسی مانند مطالعات اجتماعی، اخلاق و مهارت‌های زندگی ارائه می‌شوند؛ بنابراین تصورات و تعاریفی که از مفهوم صلح و برنامه درسی صلح محور وجود دارد، گوناگون است ولی این گوناگونی برای فعالان و مربیان صلح حاوی پیام‌های مهمی از جمله گسترش دانش‌ها، ترویج عقاید و دیدگاه‌ها که با ضوابط و هنجارهای موجود در صلح آغاز می‌شود و توجه ما را به سوی تجسم یک جهان صلح آمیز و انسانی معطوف می‌کند که هدف آن افزایش هوشیاری و آگاهی مردمی است که مسول برقراری صلح جهانی هستند می‌باشد.

به هر حال از جمله تعاریف ارائه شده از برنامه درسی صلح محور به شرح زیر است: برنامه درسی صلح محور عبارت است از محتوا و فرایند رسمی و غیر رسمی که از طریق آن فراگیران تجربیات یادگیری اعم از صلح گرم و سرد (دانش صلح، مهارت صلح و نگرش صلح) را با نظارت مدرسه فرا می‌گیرند (قادری و همکاران ۱۳۸۷). برنامه‌های درسی صلح به طور کلی به دنبال ارائه فرصت‌هایی برای توسعه مهارت‌ها، دانش‌ها و ارزش‌های مورد نیاز برای حل تعارضات، مبارزه با خشونت و به وجود آوردن یک محیط توأم با همکاری و مشارکت است (تاپا، ۲۰۱۰). برنامه درسی صلح محور عبارت است از مواد درسی که با تدریس در کلاس درس تمایلات افراد را به سمت صلح تشویق می‌کند و آنها را با راه‌حل‌های غیر خشونت آمیز جهت مدیریت تعارضات مجهز می‌نماید (هاویلسراد، ۲۰۰۸). برنامه‌های صلح محور متمرکز بر مطالعات صلح، عدالت اجتماعی، رفاه اقتصادی (رفع نیازهای اساسی)، مشارکت سیاسی (شهروندی)، حل تعارضات بدون خشونت، حقوق بشر و نگرانی برای محیط زیست است (استومفی^۱، ۲۰۰۸)؛ و هدف از برنامه‌های صلح، تحول محتوای آموزشی، ساختار آموزشی و آموزش به شکل مستقیم و غیرمستقیم عدم خشونت و راه‌های کنترل آن است (گریناوی و هریس^۲، ۲۰۰۸). استاب^۳ (۲۰۰۲) به نقل از هاشمی

---

1. Stomfay
2. Greenaway & Harris
3. Stab
۵۷

(۱۳۸۸)، نیز در بیان دیدگاه خود در خصوص همزیستی مسالمت آمیز، اهداف آموزش صلح را بدین ترتیب ذکر می‌کند: درک و مورد توجه قرار دادن تمایل انسان به ارج نهادن به گروه غیرخودی، افزایش حل مسالمت آمیز تعارض‌ها به جای راه حل‌های غیر سازنده و خشونت آمیز و فهم منشأ خشونت؛ از دید او چنین آموزش‌هایی به طور ایده آل شامل ادغام گروه‌های مختلف اجتماعی و قومی می‌باشد. ارتباط متقابل و درک دیگران یکی از مهم‌ترین مقوله‌های است که در مباحث مربوط به صلح مطرح است. به عبارتی اگر بخواهیم از مهارت‌ها، نگرش‌ها و دانش‌های لازم برای تحقق صلح مخرج مشترک بگیریم، ارتباط و تفاهم متقابل و درک دیگران شالوده تمامی موارد مذکور خواهد بود (هاشمی، ۱۳۸۸).

دوی^۱ (۲۰۰۲)، اهداف برنامه‌های صلح محور را در چهار دسته به شرح زیر قرار داده است:

- ۱- اطلاعات در خصوص هنجارهای حقوق بشر و ابزارهای مربوط به آن را در اختیار جوانان قرار می‌دهد و شیوه‌ها و مکانیزم‌های مقابله با خشونت را چه در سطح ملی و چه در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی آموزش می‌دهد. ۲- به مخاطبین در جهت فهم ارتباط بین شرایط اقتصادی و دستیابی به حقوقشان کمک می‌کند؛ و مخاطبین تشویق می‌شوند تا حمایت از راهکارهایی را بر گزینند که سبب تغییر رویکرد آنها به رویکردهای دموکراتیک و غیر خشونت بار شود. ۳- افزایش هوشیاری تعلیم گیرندگان در تمامی بخشها و سطوح تا منافع حاصل از همکاری و مشارکت را از طریق شبکه‌های اینترنت دریابند و همچنین کمک به آنها برای ایجاد شبکه‌های آموزش حقوق بشر ۴- تشویق حکومت‌ها و ترغیب مجامع بین‌المللی در تأمین و تقویت فرهنگ صلح بر اساس مبانی حقوق بشری

بلوستین^۲ (۲۰۰۵)، معتقد است درخت صلح چندین شاخه محکم دارد که از این قرارند: ۱. در آموزش بین‌المللی کودکان در رابطه با فرهنگ‌های دیگر می‌آموزند تا تحمل و پایداری خود را جهت انجام رفتار صلح آمیز مناسب تر به اجرا درآورند. ۲. آموزش خلع سلاح و آموزش حقوق بشر جهت بیانیه جهانی حقوق بشر به عنوان یک اصل مورد استفاده قرار می‌گیرد، آموزش پیشرفته به کودکان در مورد مصائب فقر و خشونت ساختاری ۳. آموزش محیطی به دانش‌آموزان در مورد

---

1. Davi
2. Bluestein

مطالعه تجربی تأثیر برنامه درسی صلح محور بر مدیریت خشم ...

اوضاع وخیم کشورها، مشکلات اکولوژیکی و اجتماعی می‌آموزد. اخیراً بیان این حقیقت که در هر جایی که درگیری و جنگ است، آموزش راه حل‌های درگیری و جنگ ضروری و حیاتی می‌باشد. در نتیجه دانش‌آموزان می‌توانند از ابزار صلح آمیز و بدون درگیری جهت حل اختلافات استفاده نمایند. به نظر می‌رسد محتوای برنامه‌های درسی صلح محور و ماهیت ایدئولوژیک هر برنامه درسی صلح محور، تحت تأثیر نیروهای کلان ملی و بین‌المللی است که زندگی در عصر دانایی را تعریف می‌کند. از جمله تلاش‌هایی که دست اندرکاران و برنامه ریزان درسی مدارس به خصوص مدارس پیش دبستانی و دبستان که با کودکان که آسیب پذیرترین قشر جامعه هستند مرتبط می‌باشند آن است که برای آموزش صلح و ایجاد مهارت مدیریت خشم در کودکان تلاش نمایند (کلاگر، ۱۳۹۲). متأسفانه در حال حاضر این نوع محتوا (برنامه‌های صلح محور) در آموزش و پرورش ملت‌ها به ندرت دیده می‌شود (پراساد، ۲۰۰۸). اگرچه بسیاری از فعالیت‌های آموزشی در جهت برقراری صلح، مناسب و خوب جلوه می‌کنند، اما فقدان پیوستگی نظری و تعاریف فلسفی در مورد اهداف، موضوعات، شیوه‌ها و ارزشیابی قابل مشاهده هستند.

هاشمی و همکاران (۱۳۹۱)، ابعاد و مولفه‌های برنامه‌ریزی صلح محور را به سه بعد تقسیم بندی کرده‌اند: الف) دانش صلح: منظور از دانش صلح، مجموعه‌ای از آگاهی، اطلاعات، درک و فهم‌های صلح آمیز است که هر فرد برای زندگی در جامعه نیاز دارد. در این رابطه می‌توان مؤلفه‌هایی نظیر آگاهی از مفاهیم و نحوه به دست آوردن اطلاعات، آگاهی از حقوق و آگاهی‌های فردی، آشنایی با مفهوم تغییر، آگاهی از قوانین و مقررات اجتماعی و ... را در نظر گرفت. ب) توانش صلح: منظور از توانش صلح، مجموعه‌ای از مهارت‌ها، قابلیت‌ها و توانمندی‌هایی است که فرد برای رفتار صلح آمیز به آن نیاز دارد. در این رابطه می‌توان مؤلفه‌هایی نظیر احترام به حقوق بشر، درک متقابل، گفتگو و تفاهم، مهارت‌های ارتباطی و ... را در نظر گرفت. ج) نگرش صلح: منظور از نگرش صلح، مجموعه‌ای از طرز تلقی‌ها، باورها و دیدگاه‌های صلح آمیز است که برای یک فرد ضروری است. در این رابطه می‌توان مؤلفه‌هایی نظیر تقویت فرهنگ بردباری و محو خشونت و درگیری، پرورش روحیه مشارکت، همکاری و ... را در نظر گرفت. بلوستین (۲۰۰۵)،

نیز معتقد است که درخت صلح چندین شاخه محکم دارد که از این قرارند: ۱. در آموزش بین المللی کودکان در رابطه با فرهنگ‌های دیگر می‌آموزند تا تحمل و پایداری خود را جهت انجام رفتار صلح آمیز مناسب تر به اجرا درآورند. ۲. آموزش خلع سلاح و آموزش حقوق بشر جهت بیانیه جهانی حقوق بشر به عنوان یک اصل مورد استفاده قرار می‌گیرد، آموزش پیشرفته به کودکان در مورد مصائب فقر و خشونت ساختاری ۳. آموزش محیطی به کودکان در مورد اوضاع وخیم کشورها، مشکلات اکولوژیکی و اجتماعی می‌آموزد. اخیراً بیان این حقیقت که در هر جایی که درگیری و جنگ است، آموزش راه حل‌های درگیری و جنگ ضروری و حیاتی می‌باشد. در نتیجه کودکان می‌توانند از ابزار صلح آمیز و بدون درگیری جهت حل اختلافات استفاده نمایند.

اما در حوزه پژوهش‌های تجربی، اگوو^۱ (۲۰۱۷)، در پژوهشی تحت عنوان آموزش صلح محور و توسعه: آموزش علیه خشم در نیجریه بیان می‌کند که آموزش صلح بدواً قصد دارد تا مانع از تعارضات و تضادها شود و سپس می‌کوشد تا به افراد جامعه حیات مسالمت آمیز بر پایه عدم خشونت، درک متقابل و بالا بودن سطح عمل افکار و عقاید متضاد، برابری، احترام به دیگران و عدالت اجتماعی را آموزش می‌دهد. هنگامی که افراد اهمیت حل و فصل اختلافات به صورت مسالمت آمیز را بیاموزند کشور دچار توسعه سریع خواهد شد چرا که از هدر رفتن هزینه‌ها و تلاش‌های اجتماعی، اقتصادی و آموزشی جلوگیری می‌شود. توفیق^۲ (۲۰۱۶) در پژوهشی با هدف مطالعه آموزش صلح در سه مدرسه چند قومیتی در شهر سوراکارتا^۳ اندونزی دریافت که برای آموزش صلح، در مرحله اول، مفهوم آموزش صلح باید در برنامه درسی گنجانده شود و مراحل متعددی برای ادغام ارزش‌های صلح به برنامه درسی مانند درک زمینه‌های تاریخی تضاد اجتماعی در شهر سوراکارتا، شناسایی پتانسیل‌های درگیری میان گروه‌های قومی، ارزیابی نیازها، تصمیم‌گیری در مورد اهداف، تهیه برنامه عمل، برنامه‌های در حال اجرا، نظارت بر برنامه و ارزشیابی انجام شود. در مرحله دوم، مدارس باید فعالیت‌های خاصی را برای افزایش درک متقابل بین دانش‌آموزان جاوهای و چینی از جمله ایجاد گروه مطالعه چند قومیتی، پوشیدن لباس‌های سنتی در روزهای خاص و دادن هدیه سازماندهی کنند. در مرحله سوم، سیستم مدرسه (مدیر، معاون،

---

1. Agwn
2. Taufik
3. Surakarta

معلمان و کارکنان) باید نقش مهمی برای حمایت از آموزش صلح مانند سیاستگزاری با توجه به چشم انداز و رسالت یک مدرسه کثرت گرای فرهنگی، هماهنگی معلمان برای تدوین یک برنامه درسی یکپارچه و برنامه‌های پشتیبانی بازی کنند. در پژوهش دیگری که ساگکالا، تورنوکولو و توتان (۲۰۱۲) در مورد تأثیر آموزش صلح بر سطح همدلی دانش‌آموزان پایه ششم ابتدایی در ازبکستان انجام داده‌اند، مشخص گردید که برنامه آموزش صلح منجر به افزایش سطح همدلی هم در دانش‌آموزان پسر و هم دختر شده است. ارسلان، گونکاود و پولات^۱ (۲۰۱۵) تأثیر برنامه آموزش صلح به دانشجویان بر حساسیت بین‌فرهنگی^۲ آنان را مورد بررسی قرار داده‌اند. پژوهشی در رابطه با "ارتباط بین آموزش صلح و آموزش محیطی" توسط هریس و میسجه^۳ (۲۰۰۸) صورت گرفت. هریس ده هدف از آموزش صلح را به شرح زیر اعلام کرد: درک مهم ترین مفهوم صلح جهت برخورد با ترس، فراهم کردن اطلاعات لازم در مورد سیستم امنیتی، درک رفتار خشونت آمیز، توسعه درک درون فرهنگی، ایجاد تشخیص موقعیت در آینده، یاد دادن و آموزش صلح به عنوان یک روند، ارائه مفهوم صلح که شامل عدالت اجتماعی نیز می‌باشد. تخمین احترام برای زندگی و پایان خشونت. همچنین تأکید کرد که آموزش صلح آمیز بایستی به همه تلاش‌های مرتبط با تدریس صلح وابسته باشد. عناصر کلیدی چنین آموزشی یادگیری مشارکتی، اجتماع دموکراتی، حساسیت محیطی و تفکر بنیادی هستند. ارسلان، کانکاودی و پولات^۴ (۲۰۱۵) به بررسی تأثیر برنامه درسی صلح محور بر حساسیت پذیری فرهنگی دانشجویان پرداخته و دریافته‌اند که تفاوت معناداری از لحاظ احترام به تفاوت‌های فرهنگی، اعتماد و تعهد بین دانشجویان آموزش دیده در برنامه درسی صلح و دانشجویانی که تحت آموزش این برنامه نبودند (گروه کنترل) وجود دارد.

در داخل کشور، فتحی واجارگاه و همکاران (۱۳۸۷)، در پژوهشی تحت عنوان "بررسی میزان توجه به آموزش صلح در برنامه درسی دوره ابتدایی از دیدگاه متخصصان تعلیم و تربیت، کارشناسان برنامه‌ریزی درسی و معلمان دوره ابتدایی شهر تهران نشان دادند که معلمان دوره

---

1. Arslan, Günçavd And Polat
2. Intercultural Sensitivity
3. Harris & Mische
4. Yaser Arslan, Gizem Guncavdi, Soner Polat

ابتدایی، متخصصان تعلیم و تربیت و کارشناسان برنامه‌ریزی درسی با آموزش مفاهیم و مؤلفه‌های مطروحه " آموزش صلح " در حیطه‌های دانش، توانش و نگرش در حد بسیار و نسبتاً زیاد موافق می‌باشند. کارشناسان برنامه‌ریزی درسی، میزان توجه به مفاهیم و مؤلفه‌های " آموزش صلح " را در حیطه طراحی برنامه درسی دوره ابتدایی بسیار و نسبتاً کم ارزیابی نموده‌اند. معلمان دوره ابتدایی، میزان توجه به مفاهیم و مؤلفه‌های " آموزش صلح " را در حیطه اجرا و ارزشیابی برنامه درسی دوره ابتدایی بسیار و نسبتاً کم ارزیابی نموده‌اند. بین نظرات معلمان، متخصصان و کارشناسان در خصوص " آموزش صلح " تفاوت معناداری وجود نداشت. در پژوهشی دیگر حاجی زاده و کرمی (۱۳۹۳)، با انتخاب نمونه‌ای شامل محتوای کلیه دروس کتاب‌های اجتماعی، فارسی، دینی و تاریخ سه پایه مقطع راهنمایی با رویکرد تحلیل محتوا دریافتند که مؤلفه صلح در کتاب‌های درسی مورد نظر چندان مورد توجه نبوده است. فلاح نودهی (۱۳۸۵) در بررسی مؤلفه‌های آموزش صلح در اسناد و مدارک جمهوری اسلامی ایران دریافتند که آموزش و پرورش تنها نهاد رسمی است که مسئولیت تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان را بر عهده دارد و در نظام آموزشی کشور ما، مطلب تدوین شده در کتاب‌های درسی به عنوان محور اصلی برنامه آموزشی قلمداد می‌شود و باید بر اساس اهداف مندرج در اسناد و مدارک باشد.

پژوهش‌های متعددی نیز در زمینه مدیریت خشم انجام شده از جمله در خارج از کشور نیز، کاندلاریا^۱ (۲۰۱۲) مطالعه فراتحلیلی از پیشینه مدیریت خشم در مجموعه ۶۰ مطالعه از سال‌های ۱۹۷۹ تا ۲۰۱۰ انجام داد و نتایج تجزیه و تحلیل نشان داد که آموزش مدیریت خشم می‌تواند باعث کاهش رفتارهای عاطفی و منفی کودکان از جمله خشم، پرخاشگری و از دست دادن کنترل وی شود. پژوهش لئال پاچانا^۲ (۲۰۰۹)، نشان داد که رابطه مثبت و معناداری بین مهارت‌های کنترل خشم و بیان احساسات و خشم مخرب وجود دارد. مطالعه اسپین راد و الیسین برگ^۳ (۲۰۱۵) با کمک مادران و مربیان و آزمایش بر روی ۱۹۱ کودک نشان دادند که کودکانی که دچار خشم و عصبانیت هستند مهارت خود کنترلی (خود نظم دهی) در آنها بسیار کم دیده می‌شود و قدرت خود تنظیمی خود را از دست می‌دهند. در داخل نیز، مطالعه هاشمیان، شفیع آبادی و سودانی

-
1. Candelaria
  2. Leal Pachana
  3. Nozadi& Spinrad& Eisenberg& Wilkens

مطالعه تجربی تأثیر برنامه درسی صلح محور بر مدیریت خشم ...

(۱۳۸۷)، در خصوص اثربخشی آموزش مهارت‌های مدیریت خشم بر سازگاری فردی و اجتماعی کودکان دختر سال متوسطه شهرستان ماهشهر نشان داد که آموزش مهارت‌های کنترل خشم موجب افزایش سازگاری فردی و اجتماعی کودکان می‌شود. ابویی مهریزی، طهماسبیان و ابویی مهریزی، طهماسبیان و خوش کنش، (۱۳۸۹) نیز در پژوهشی تحت عنوان تأثیر آموزش مدیریت خشم به مهارت‌های خود نظم دهی و تعارضات والد نوجوان در دختران دوره راهنمایی شهر تهران، نشان دادند که آموزش مدیریت خشم، مهارت‌های خودنظم دهی را افزایش داده و موجب کاهش تعارضات والد - نوجوان می‌شود. صداقت، مرادی و احمدیان (۱۳۹۳) نیز دریافتند که آموزش گروهی مدیریت خشم به طور معناداری پرخاشگری کودکان را کاهش می‌دهد.

با بررسی مجموعه مطالعات انجام شده در این حوزه، از یک سو اهمیت و جایگاه ویژه برنامه درسی صلح محور مشخص می‌گردد و از سوی دیگر مشخص می‌شود که در بعد برنامه درسی صلح محور تنها به پژوهش‌های کیفی یا تحلیل محتوا اکتفا شده و در زمینه مدیریت خشم نیز تنها به بررسی تأثیر آموزش یکسری مهارت‌ها برای کنترل مدیریت خشم پرداخته شده است؛ اما هیچ برنامه درسی منسجم و دارای دامنه و توالی مشخصی برای آموزش برنامه درسی صلح محور و در قالب رویکردی تجربی جهت کاهش خشم انجام نشده است؛ اما برنامه درسی صلح محور سیمونز (۲۰۰۳) با این هدف طراحی شده است که به کودکان پیش دبستانی و کودکان دبستانی کمک کند تا فهم بهتری از عصبانیت خود داشته باشند و بتوانند روابط قوی تری را با دیگران برقرار نمایند و انتخاب‌های سالم تر و موفق تری داشته باشند. به طور کلی اهداف برنامه درسی صلح محور در این راستا است که کودکان در آن بتوانند رفتار پرخاشگرانه خود را تشخیص دهند و مدیریت نمایند و با یادگیری مهارت‌های این برنامه استراتژی‌ها و مهارت‌های عملی را بیاموزند که در جهت مدیریت احساسات آنها به ایشان کمک نماید و موجب افزایش عزت نفس در آنها گردد. به همین دلیل، هدف از انجام این پژوهش، بررسی تأثیر برنامه درسی صلح محور بر مدیریت خشم می‌باشد و به دلیل اهمیت دوران اول زندگی در یادگیری مهارت‌های مدیریت خشم، این مطالعه بر روی کودکان پیش دبستانی انجام شده است. در بخش روش شناسی به توضیح کامل این برنامه درسی پرداخته شده است.

اهداف پژوهش

هدف کلی از انجام این تحقیق بررسی تأثیر برنامه درسی صلح محور بر مدیریت خشم کودکان مقطع پیش دبستانی است.

اهداف جزئی پژوهش عبارتند از:

۱- مقایسه فراوانی علت‌های خشم کودکان پیش دبستانی پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور

۲- مقایسه فراوانی رفتارهای خشمگینانه کودکان پیش دبستانی پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور

روش شناسی پژوهش

روش پژوهش: با توجه به اینکه در پژوهش حاضر به بررسی رابطه بین برنامه درسی صلح محور و مدیریت خشم کودکان پیش دبستانی پرداخته شده است، به لحاظ هدف کاربردی و راهبرد پژوهش کمی، روش پژوهش نیمه تجربی و طرح مورد استفاده تک گروهی با پیش آزمون و پس آزمون می‌باشد. متغیرهای پژوهش شامل برنامه درسی صلح محور به عنوان متغیر مستقل و مدیریت خشم به عنوان متغیر وابسته می‌باشد.

جامعه آماری، نمونه و روش نمونه گیری پژوهش: جامعه آماری پژوهش، شامل کلیه کودکان (دختر و پسر) مقطع پیش دبستانی است که در سال ۱۳۹۵ در پیش دبستانی خورشید (ناحیه یک شیراز) مشغول به تحصیل بودند. با استفاده از نمونه گیری تصادفی ساده ۳۹ نفر از این کودکان انتخاب و پس از کسب مجوز و رضایت از والدین و مربیان در دو گروه (دختر و پسر) قرار گرفتند.

ابزار پژوهش: در پژوهش حاضر جهت جمع آوری داده‌ها از فرم‌های استاندارد برنامه درسی صلح محور و مدیریت خشم (سیموندز، ۲۰۰۳) که شامل چهار فرم (BB, AA, B, A) به شرح زیر استفاده شد. پیش از اجرای این فرم‌ها، با استفاده از دیدگاه اساتید رشته مبانی و پیش دبستانی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی اعتبار صوری این فرم‌ها تایید شده و سپس با کمک مربیان پیش دبستانی نحوه ارائه این فرم‌ها به کودکان مطابق با سن و زبان کودکان مورد بررسی قرار

گرفت و برخی موارد که با فرهنگ بومی کشور، مطابقت نداشته حذف شدند). **فرم های الف)** تشخیص زمان عصبانیت (ب) علل عصبانیت (پ) آموزش پذیرش مسؤلیت اشتباهات (ت) کارت های اختطارت (ث) کارت های احساسات اصلی (ج) آموزش مهارت های حل مسأله (چ) آموزش پنج گام اساسی کنترل خشم (ح) راهکارهای کنترل خشم (خ) علل عصبانیت خانواده ها و چگونگی عکس العمل آنها به خشم (د) پیامدهای مثبت و منفی کنترل و عدم کنترل خشم **الف الف)** توزیع مجدد فرم الف و ب) تشخیص زمان و علل عصبانیت و در جلسه آخر فرم **ارزیابی نهایی** به منظور سنجش بهبود گروه از جلسه اول تا آخر.

روش اجرا: جهت جمع آوری داده های پژوهش پس از کسب مجوز از آموزش و پرورش ناحیه یک شیراز و هماهنگی با مدیریت پیش دبستانی و دبستان خورشید، محقق در مرکز پیش دبستانی حضور یافته و پس از برگزاری دو جلسه آموزشی برای مربیان کودکان پیش دبستانی و آشنا نمودن آنان با فرم های مختلف و شیوه اجرای این برنامه، در طی ۸ جلسه که به مدت چهار هفته به طول انجامید، برنامه اجرا و داده های پژوهش جمع آوری گردید. بدین ترتیب که براساس دیدگاه انویگوز و همکاران (۲۰۰۴) در مورد حجم نمونه در پژوهش های آزمایشی، ۳۹ کودک پیش دبستانی گروه هدف بنا به جنسیت خود به دو گروه دختران (۲۵ نفر) و پسران (۱۴ نفر) تقسیم شدند. رضایت والدین این کودکان نیز برای همکاری در آزمایش جلب شد. این برنامه شامل دوازده جلسه می باشد؛ که هر جلسه دارای اهداف مخصوص به خود و روش اجرای خاص به خود می باشد: **جلسه اول:** اهداف این جلسه ۱- اعتماد سازی در کودکان و ۲- آگاهی آنان از زمان و علل عصبانیتشان. در این مرحله مربیان آموزش دیده، برای هر کودک **فرم شماره یک " من زمانی عصبانی می شوم که: .... "** را تهیه کرده و یک کارت سبز به معنای انتخاب گزینه و یک کارت قرمز به معنای عدم انتخاب گزینه تهیه شده و از آنها خواسته که ضمن معرفی خودشان و در یک فضای امن و قابل اعتماد، توضیح دهند که در کدام یک از موقعیت های شرح داده شده در فرم، عصبانی می شوند. مربی در مقابل ۲۵ سوال فرم A، اسامی همه کودکان را نوشته و با توجه به انتخاب کودکان، در هریک از این ۲۵ گزینه مقابل اسم کودک علامت بگذارد. **جلسه دوم:** اهداف این جلسه، ۱- تلاش جهت نهادینه سازی صداقت در گروه کودکان، ۲- تشخیص موقعیت هایی

ایجاد عصبانیت و بیان دلایل عصبانیت و عکس العمل در برابر خشم و ۳- تشخیص تأثیرات فیزیکی عصبانیت بر خود. در این جلسه دو فرم برای هر کودک تهیه شد فرم شماره دو " وقتی که عصبانی می‌شوم ...." را به تعداد کودکان تهیه کرده و از آنها خواسته شود به سؤالات با انتخاب کارت‌های سبز یا قرمز (سبز به معنای موافق بودن، قرمز به معنای مخالف بودن) پاسخ بده یا خیر دهند؛ و بعد در مورد فرم شماره سه با کودکان صحبت می‌کنیم و از آنها خواسته شود که بیان کنند احساسی که هنگام عصبانیت دارند چیست؟ و اعضای بدنشان در هنگام عصبانیت چه شکلی می‌شود (تأثیرات فیزیکی عصبانیت). **جلسه سوم:** اهداف این جلسه ۱- پذیرش مسئولیت اشتباهات ۲- یادگیری و تمرین مهارت قبول اشتباهات و ۳- افزایش صداقت در بین کودکان. در این جلسه فقط با صحبت و خواندن داستان و شعر به کودکان اهداف جلسه انتقال داده شود. **جلسه چهارم:** اهداف این جلسه، آشنایی کودکان با علائم هشدار دهنده داخلی عصبانیت و جلوگیری از عصبانیت. در این جلسه، کارت‌های اختطاری به کودکان نشان داده می‌شود که نشانه‌های رایج در عصبانیت خود را انتخاب کنند. از هر کودک خواسته می‌شود که ۲ یا ۳ علامت شخصی را هنگامی که کتورش را از دست می‌دهد انتخاب کند. این علائم می‌تواند به صورت درد مثل دل پیچه و یا عکس العمل عاطفی مثل جیغ زدن بروز نماید. **جلسه پنجم:** اهداف این جلسه، ۱- آگاهی کودکان از نمود احساسات دیگرشان مثل خجالت و یا ترس در قالب خشم ۲ و - جستجو و شناسایی این احساسات اصلی. در این جلسه، فرم شماره پنج " کارت‌های احساسات اصلی " در اختیار هر کودک قرار داده و از آنها خواسته شود هر احساسی دارند آدمک را همان رنگی کنند. احساساتی مانند آسیب دیدن، حسادت، گیج شدن، کسل شدن، نادیده گرفته شدن و ... **جلسه ششم:** اهداف این جلسه عبارتند از ۱- آموزش مهارت‌های حل مشکل ۲- آموزش این مفهوم که همه ما باید به دنبال آرامش و صلح باشیم و ۳- یادگیری قدرت حل مشکل و خلاقیت. در این جلسه کودکان باید با ساختن قصه و سناریو اهداف فوق را بیاموزند. **جلسه هفتم:** اهداف این جلسه، ۱- آموزش حفظ قدرت شخصی ۲- آموزش شیوه‌های مثبت حل مسئله در موقعیت‌ها (زندگی واقعی) ۳- آموزش ۵ گام اساسی جهت کنترل خشم. پس از آموزش ۵ گام اساسی کنترل خشم، فرم شماره شش را در اختیار هر کودک قرار داده و از آنها خواسته می‌شود ضمن یادآوری

۵ گام، هر گام را به تصویر مربوط به خود وصل نمایند. **جلسه هشتم:** اهداف این جلسه ۱- پرورش خلاقیت و مهارت‌های حل مسئله در مواجهه با وضعیت‌های دشوار ۲- افزایش قدرت گروه کودکان به عنوان صلح سازان و ۳- تمرین در موقعیت‌های مشابه و یادگیری چگونگی رفتار در آن موقعیت‌ها. در این جلسه، ضمن یادآوری ۵ گام اساسی جلسه قبل، فرم شماره هفت در اختیار هر فرد قرار داده شود و ضمن توضیح اینکه، وقتی شخصی سعی در عصبانی کردن ما و ناراحت کردن ما دارد همیشه نادیده گرفتن و یا کمک از پدر و مادر (بزرگسالان) گزینه درستی نیست در این موقعیت‌ها گاهی لازم است با آن موقعیت کنار بیایم و خودمان جواب دهیم از هر کودک خواسته می‌شود که از ایده‌های خلاقانه و مهارت‌های حل مسئله استفاده کرده تا راه‌هایی پیدا کنند تا ضمن حفظ غرور شخصی و بدن خشمگین شدن جواب فرد را بدهد. **جلسه نهم:** اهداف این جلسه ۱- ایجاد تغییرات مثبت در کودکان ۲- تمرین بیان احساسات و تمرین بیان آنچه که از شخص دیگر می‌خواهند ۳- جستجوی اینکه چگونه اعضای خانواده شان، عصبانیت خود را نشان می‌دهند و چطور ابراز عصبانیت خانواده، تجربه شخصی کودکان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در این جلسه، فرم شماره هشت را برای کودکان خوانده و از آنها خواسته می‌شود بیان کنند در هنگام عصبانیت چه احساسی دارند و چرا؟ و دوست دارند به جای آن چه اتفاق دیگری روی می‌داد. پس از این، فرم شماره نه را توزیع کرده و خواسته می‌شود بگویند خانواده آنها چه زمانی عصبانی می‌شوند و چگونه به عصبانیت‌های خود، عکس العمل نشان می‌دهند. **جلسه دهم:** اهداف این جلسه ۱- یادگیری پیامدهای مثبت و منفی انتخاب هایمان ۲- آموزش تفکر در مورد نتایج هر کار قبل از انجام آن و ۳- توسعه رفتارهای مناسب در موقعیت‌های سخت و چالش بر انگیز. در این جلسه، فرم شماره ده برای کودکان توضیح داده می‌ود تا پیامدهای مثبت و منفی را با ایده‌های خلاقانه خود بیان کنند. **جلسه یازدهم:** اهداف این جلسه، یادگیری و یادآوری آنچه تا این جلسه آموزش داده شده است. در این جلسه، فرم شماره یازده " وقتی عصبانی می‌شوم " بین کودکان توزیع کرده و خواسته شود گزینه مناسب را با توجه به آموخته‌های خود تا این جلسه انتخاب نمایند. **جلسه دوازدهم:** اهداف این جلسه ۱- سنجش بهبود اعضای گروه از جلسه اول تا کنون ۲- ارزیابی تجربه گروه کودکان و محتوای حاصل از جلسات قبل ۳- برگزاری جشنی برای اینکه یاد گرفته‌اند که چطور عصبانیت خود را مهار نمایند. در این جلسه، فرم شماره دوازده "

ارزیابی نهایی " را انجام داده و تا احساس کودکان را پس از گذراندن‌ای برنامه درسی و مهارت‌هایی که آموخته‌اند بشناسیم.

روش تجزیه و تحلیل پژوهش: به منظور پاسخگویی به هر دو سوال پژوهش از روش‌های آماری مجذور خی دو استفاده گردید.

یافته‌های پژوهش

قبل از بیان یافته‌های پژوهشی ذکر یک نکته حائز اهمیت می‌باشد، با توجه به همکاری کامل مربیان کودکان گروه نمونه با پژوهشگران داشته است، ابتدا در دو جلسه آموزشی مفهوم و هدف هر جلسه، هر سوال و داستان‌ها و اشعاری که توسط پژوهشگران مطابق با فرهنگ ایران تهیه شده بود، برای ایشان توضیح و تبیین گردید و مقرر گردید که هر مربی با توجه به آشنایی که با کودکان خویش داشت با حوصله و دقت و با زبان خود کودکان، مفهوم هر سوال را به زبان خود آنان برای آنان تشریح نماید به نحوی که سوال‌ها کاملاً برای کودکان ملموس و عینی باشد؛ بنابراین طرز بیان پرسش‌هایی که توسط مربیان مطرح می‌شد با نمونه سوالاتی که در جداول آماده است متفاوت است. همچنین با توجه به اینکه کودکان این مقطع تحصیلی قادر به خواندن و نوشتن نبودند از کارت‌های سبز و قرمز برای بله یا خیر برای هر سوال استفاده شد.

سوال اول: آیا تفاوت معناداری بین فراوانی علت‌های خشم کودکان پیش دبستانی پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور وجود دارد؟

جدول شماره ۱: مقایسه فراوانی علت‌های خشم کودکان پیش و پس از اجرای برنامه درسی

صلح محور

علت‌هایی که باعث عصبانیت من می‌شوند	فراوانی پیش از اجرای برنامه درسی	فراوانی پس از اجرای برنامه درسی	X ²	df	sig
۱- لباس‌هایی را که پوشیده‌ام مسخره کنند.	۳۰	۳	۲۲/۰۹	۱	۰/۰۰۰۱
۲- پدر یا مادرم را مسخره کنند.	۳۵	۱۴	۹	۱	۰/۰۰۳
۳- پدر و مادرم با هم دعوا کنند	۲۷	۱۹	۱/۳۹	۱	۰/۲۳
۴- هیچ کس به من توجه نکند.	۲۳	۵	۱۱/۵۷	۱	۰/۰۰۰۱

sig	df	X ²	فراوانی پس از اجرای برنامه درسی	فراوانی پیش از اجرای برنامه درسی	علت‌هایی که باعث عصبانیت من می‌شوند
۰/۱	۱	۲/۵۷	۱۸	۲۹	۵- معلم سر من داد بزند.
۰/۰۰۰۱	۱	۱۹/۲	۲	۲۷	۶- مجبور باشم به یک پیش دبستانی جدید بروم.
۰/۰۰۰۱	۱	۲۰/۸۲	۴	۳۱	۷- احساس کنم دیگران مرا دوست ندارند
۰/۰۰۰۱	۱	۲۳/۰۵	۳	۳۱	۸- به من بگویند زشت هستی.
۰/۰۰۰۱	۱	۲۸/۴۴	۲	۳۴	۹- مجبور شوم کاری را که نمی‌خواهم انجام دهم.
۰/۰۰۰۱	۱	۲۵/۱۱	۶	۲۹	۱۰- از کسی کتک بخورم
۰/۰۰۰۱	۱	۱۴/۲۳	۶	۲۸	۱۱- نتوانم خودم در مورد چیزهایی که می‌خرم (لباس، کفش، اسباب بازی و ...) تصمیم بگیرم.
۰/۱۹	۱	۵/۴۸	۱۳	۲۸	۱۲- کاری را به درستی انجام ندهم.
۰/۵۹	۱	۰/۲۷	۲۷	۳۱	۱۳- برادر یا خواهرم مرا مسخره کنند
۰/۰۰۰۱	۱	۱۵/۲۴	۸	۳۳	۱۴- از داشتن خانواده ام خجالت بکشم.
۰/۷۱	۱	۰/۱۳	۳۳	۳۶	۱۵- احساس کنم باهوش نیستم.
۰/۵۹	۱	۰/۲۷	۲۷	۳۱	۱۶- احساس کنم کسی به من گوش نمی‌دهد.
۰/۰۰۰۱	۱	۲۶/۹۴	۳	۳۵	۱۷- پدرم را نبینم.
۰/۰۰۰۱	۱	۱۹/۵۵	۷	۳۶	۱۸- مادرم را نبینم.
۰/۰۰۰۱	۱	۱۳/۳۳	۵	۲۵	۱۹- کسی باعث شود من گریه کنم.
۰/۰۰۱	۱	۸/۵۳	۷	۲۳	۲۰- احساس کنم دوستی ندارم.
۰/۰۰۰۱	۱	۱۶/۹۴	۵	۲۹	۲۱- خجالت بکشم.
۰/۱۳	۱	۲/۲۸	۲۱	۳۲	۲۲- بعد از مدرسه کاری برای انجام دادن نداشته باشم.
۰/۰۱	۱	۵/۶۶	۱۷	۳۴	۲۳- به کاری که به سختی و با تلاش زیاد انجام داده باشم، توجه نکنند.

sig	df	X ²	فراوانی پیش از		علت‌هایی که باعث عصبانیت من می‌شوند
			اجرای برنامه درسی	اجرای برنامه درسی	
۰/۰۰۰۱	۱	۱۳/۳۳	۵	۲۵	۲۴- کسی پشت سرم بدگویی کند
۰/۰۰۰۱	۱	۲۳/۰۵	۳	۳۱	۲۵- وقتی کسی سربه سرم می‌گذارد.

بر اساس جدول شماره ۱ مجذور خی برای مقایسه فراوانی علت‌های خشم کودکان پیش دبستانی پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور نشان داد که:

○ ۳۰ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر کسی آنها را در مورد چیزی که پوشیده‌اند مسخره کنند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۳ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خی دو به دست آمده (۲۲/۰۹) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.

○ ۳۵ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر کسی پدر یا مادر آنها را مسخره کنند، خشمگین خواهند شد. این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۱۴ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خی دو به دست آمده (۹) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۳) وجود دارد.

○ ۲۳ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر کسی به آنها توجه نکند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۵ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خی دو به دست آمده (۱۱/۵۷) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۱) وجود دارد.

○ ۲۷ نفر کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر مجبور باشند به یک مدرسه جدید بروند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی

مطالعه تجربی تأثیر برنامه درسی صلح محور بر مدیریت خشم ...

صلح محور به ۲ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خنی دو به دست آمده (۱۹/۲) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.

○ ۳۱ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر احساس کنند که طرد شده‌اند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۴ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خنی دو به دست آمده (۲۰/۸۲) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.

○ ۳۱ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر کسی به آنها بگوید زشت هستند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۳ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خنی دو به دست آمده (۲۳/۰۵) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.

○ ۳۴ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر مجبور شوند کاری را که نمی خواهند انجام دهند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۲ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خنی دو به دست آمده (۲۸/۴۴) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.

○ ۲۹ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر از کسی کتک بخورند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۶ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خنی دو به دست آمده (۲۵/۱۱) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.

○ ۲۸ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر نتوانند در مورد چیزی که می‌خرند خودشان تصمیم بگیرند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از

- اجرای برنامه درسی صلح محور به ۶ نفر کاهش پیدا کرد و براساس شی دو به دست آمده (۱۴/۲۳) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.
- ۳۳ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر از داشتن خانواده شان خجالت بکشند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۸ نفر کاهش پیدا کرد و براساس شی دو به دست آمده (۱۵/۲۴) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.
- ۳۵ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر پدرشان را نبینند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۳ نفر کاهش پیدا کرد و براساس شی دو به دست آمده (۲۶/۹۴) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.
- ۳۶ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر مادرشان را نبینند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۷ نفر کاهش پیدا کرد و براساس شی دو به دست آمده (۱۹/۵۵) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین این رفتار دانش کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.
- ۲۵ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر کسی باعث شود که آنها گریه کنند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۵ نفر کاهش پیدا کرد و براساس شی دو به دست آمده (۱۳/۳۳) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.
- ۲۳ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر احساس کنند که دوستی ندارند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح

محور به ۷ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خنی دو به دست آمده (۸/۵۳) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۱) وجود دارد.

○ ۲۹ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر خجالت بکشند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۵ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خنی دو به دست آمده (۱۶/۹۴) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.

○ ۳۴ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر کاری را که به سختی انجام داده باشند کسی به آن توجه نکند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۱۷ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خنی دو به دست آمده (۵/۶۶) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۱) وجود دارد.

○ ۲۵ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر کسی پشت سر آنها حرف بزند، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۵ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خنی دو به دست آمده (۱۳/۳۳) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.

○ ۳۱ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهارداشتند که اگر کسی سر به سر آنها بگذارد، خشمگین خواهند شد؛ که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۳ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خنی دو به دست آمده (۲۳/۰۵) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین فراوانی این علت عصبانیت کودکان، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.

○ در سایر موارد پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور، تفاوت معناداری در فراوانی علل عصبانیت، مشاهده نشد.

سوال دوم: آیا تفاوت معناداری بین فراوانی رفتارهای خشمگینانه کودکان پیش دبستانی پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور وجود دارد؟

جدول شماره ۲: مقایسه فراوانی رفتارهای خشمگینانه کودکان پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور

sig	df	X ²	فراوانی بعد از اجرای برنامه	فراوانی پیش از اجرای برنامه	وقتی از دست کسی یا بخاطر چیزی عصبانی می شوم ...
۰/۰۰۰۱	۱	۲۳/۱۳	۱	۱۶	۱- او را می زنم.
۰/۰۰۰۱	۱	۲۴/۲	۶	۳۹	۲- به او بی محلی می کنم.
۰/۰۰۰۱	۱	۱۶/۰۳	۲۸	۵	۳- نفس عمیق می کشیم و خود را آرام می کنم.
۰/۴۸	۱	۰/۵	۳۹	۳۳	۴- حرف کسی که از اونراحت هستم را گوش می دهم.
۰/۰۰۴	۱	۸/۳۳	۱	۱۱	۵- او را با یک کلمه بد خطاب می کنم.
۰/۰۰۰۱	۱	۲۴/۱۴	۱	۲۷	۶- او را تهدید می کنم.
۰/۵۶	۱	۰/۳۳	۲	۱۱	۷- دیگران را مسخره می کنم.
۰/۷۲	۱	۱۲۰	۳۹	۳۶	۸- یک معلم یا فرد بزرگسال مورد اطمینان پیدا می کنم و با او درد دل می کنم.
۰/۰۰۸	۱	۳/۰۶	۳۹	۲۵	۹- قبل از اینکه عکس العملی نشان دهم فکر می کنم.

بر اساس جدول شماره ۲ مجذور خی برای مقایسه فراوانی رفتارهای خشمگینانه کودکان

پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور نشان داد که:

○ ۱۶ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهار داشتند که وقتی از دست کسی یا به خاطر چیزی عصبانی می شوند، وی را می زنند که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۱ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خی دو به دست آمده

- (۲۳/۱۳) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین این رفتار کودکان پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.
- ۳۹ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهار داشتند که وقتی از دست کسی یا به خاطر چیزی عصبانی می‌شوند، به وی بی محلی می‌کنند که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۶ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خنثی دو به دست آمده (۲۴/۲) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین این رفتار کودکان پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.
- ۵ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهار داشتند که وقتی از دست کسی یا به خاطر چیزی عصبانی می‌شوند، نفس عمیق می‌کشند و خود را آرام می‌کنند که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۲۸ نفر افزایش پیدا کرد و براساس خنثی دو به دست آمده (۱۶/۰۳) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین این رفتار کودکان پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.
- ۱۱ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهار داشتند که وقتی از دست کسی یا به خاطر چیزی عصبانی می‌شوند، او را با یک کلمه بد خطاب می‌کنند که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۱ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خنثی دو به دست آمده (۸/۳۳) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین این رفتار کودکان پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۴) وجود دارد.
- ۲۷ نفر از کودکان پیش از اجرای برنامه درسی صلح محور اظهار داشتند که وقتی از دست کسی یا به خاطر چیزی عصبانی می‌شوند، او را تهدید می‌کنند که این تعداد پس از اجرای برنامه درسی صلح محور به ۱ نفر کاهش پیدا کرد و براساس خنثی دو به دست آمده (۲۴/۱۴) در درجه آزادی ۱ تفاوت معناداری بین این رفتار کودکان پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور در سطح (۰/۰۰۰۱) وجود دارد.
- در سایر موارد، پیش و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور، تفاوت معناداری در فراوانی رفتار خشمگینانه کودکان، مشاهده نشد

نتیجه گیری

بسیاری از اندیشمندان بر این باورند که هسته معنوی تمامی ادیان، الگوهای نگرشی و رفتاری را در خود جای داده است که از تفرقه می‌کاهد و با تمرکز بر ارزش‌های مشترک، همگرایی و به ویژه پیوستگی را در جامعه انسانی به اوج می‌رساند (هرتوگ^۱، ۲۰۱۰). آموزش و پرورش فقط کسب دانش نیست بلکه آن هم چنین شامل یادگیری برای دانستن، برای باهم بودن، برای عمل کردن و برای با هم زیستن است. در واقع یادگیری برای با هم زیستن در برگزیده دامنه‌ای از تجاری است که در ایجاد صلح و سازش میان گروه‌های اجتماعی نقش مهمی ایفا می‌کند (بانکز^۲، ۲۰۱۰). یادگیری برای با هم زیستن یک منبع قابل انعطافی است که می‌توان آن را در مورد بچه‌هایی از فرهنگ‌ها، مذاهب و زمینه‌های اجتماعی بسیار متفاوتی جهت رشد ارزش‌های مشترک انسانی و احترام متقابل برای زمینه‌ها و سنت مختلف مورد استفاده قرار داد. شیخ^۳ (۲۰۱۶) معتقد است که آموزش صلح می‌تواند در سطوح محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی انجام شود اما بر اساس ارزیابی از برنامه درسی دوره ابتدایی ایران مشخص شد که با وجود توسعه کمی و کیفی آموزش‌ها طی سال‌های اخیر، هنوز این اهداف ذکر شده به خوبی محقق نشده است. علت این امر از یک سو فقدان برنامه درسی تحت عنوان آموزش صلح یا عناوین مشابه می‌باشد و از سوی دیگر مطالعه مستقلی در خصوص مفاهیم و مضامینی که بتوانند در زمینه صلح به کودکان و نوجوانان ایران آموزش داده شود در دسترس نمی‌باشد (فتحی و همکاران، ۱۳۸۷). به زعم کویلا و مایس^۴ (۲۰۰۸)، مهم‌ترین مانع آموزش صلح در کشورهای اسلامی، ساختار آموزشی متمرکز است؛ که در اکثر موارد مانع خلاقیت و موجب ناآگاهی دانش‌آموزان خواهد شد. لازم است این نوع برنامه درسی، در اغلب رشته‌های علوم انسانی و حتی علوم طبیعی، پشتوانه‌های قوی نظری و عملی داشته باشند. به این سبب، ماهیت برنامه‌های درسی صلح محور باید تلفیقی از رشته‌های علمی مانند فلسفه، روان‌شناسی، دین، جامعه‌شناسی، اقتصاد، علوم سیاسی، زیست‌شناسی و مرکز اندیشه‌های گوناگون جهانی و گفتگو فعالان صلح در سراسر جهان باشد. از این رو با توجه به این

-
1. Hertog
  2. Banks
  3. Sheikh
  4. Koylu & Mays

که آموزش صلح نتوانسته است در برنامه درسی جایگاه واقعی خود را پیدا کند پژوهش حاضر به بررسی این مولفه پرداخت و با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر می‌توان بیان کرد که مقایسه علل خشم کودکان پیش دبستانی پیش از آموزش و پس از آموزش صلح محور نشان داد که این آموزش‌ها به جز در موارد، دعوای پدر و مادر، عدم انجام کار به درستی، مسخره شدن توسط برادر و خواهر، احساس عدم باهوشی، کاری را به درستی انجام ندادن، احساس این که به آنها گوش داده نمی‌شود و کاری نداشتن بعد از مدرسه، فراوانی ۱۹ علت دیگر بروز خشم را به طور معناداری کاهش می‌دهد. این نتیجه با نتایج پژوهشهای (کرمی و همکاران، ۱۳۹۳)، (یاوریان، گلشن و اعجازی، ۱۳۸۵) و (لئال و پاچانا، ۲۰۰۸)، همراستا می‌باشد. در توجیه نتیجه به دست آمده می‌توان گفت که زمانی که کودکان با علل عصبانیت خود آشنا بشوند و از سوی دیگر نتایج و پیامدهای منفی خشم و یا پیامدهای مثبت کنترل خشم خود را بشناسند، قادر خواهند بود که تا حدود زیادی جلوی عصبانیت و خشم خود را بگیرند؛ اما به نظر می‌رسد عللی که مربوط به خانواده هستند مانند دعوای پدر و مادر یا مسخره شدن توسط برادر و خواهر و گوش نکردن به حرفهایشان و بیکار بودن در خانه همچنان در ایجاد خشم در آنان موثر می‌باشد. این می‌تواند به این معنا باشد که برخی از علل خانوادگی بروز خشم در کودکان پیش دبستانی قوی تر از آن هستند که بتوان با استفاده از این نوع آموزش‌ها آن‌ها را کنترل کرد. به عبارتی علل بیرونی به خصوص علت‌هایی که در محیط مدرسه رخ می‌دهند چون با آموزش‌ها ارتباط نزدیک تری دارند و از سوی دیگر تحت کنترل مربیان قرار می‌گیرند بیشتر در ذهن کودکان می‌مانند و راحت تر کنترل می‌شوند بر اساس دیدگاه هاشمی و همکاران (۱۳۹۱)، نیز که معتقدند زمانی که فرد مجموعه‌ای از آگاهی، اطلاعات، درک و فهم‌های صلح آمیز نظیر آگاهی از مفاهیم و نحوه به دست آوردن اطلاعات، آگاهی از حقوق و آگاهی‌های فردی، آشنایی با مفهوم تغییر، آگاهی از قوانین و مقررات اجتماعی و ... را که برای زندگی در جامعه نیاز دارد، کسب نماید می‌تواند به راحتی خشم خود را در مواقع بروز علل مربوط به این عوامل کنترل نماید به عبارتی آموزش مدیریت خشم سبب پرورش مهارت‌های روانی، اجتماعی و رفتاری می‌گردد که کودکان برای حضور در روابط بین فردی، مدرسه، محل کار و به طور کل اجتماع به آنها نیاز دارند (برغندان، ۱۳۹۱).

مقایسه رفتارهای خشمگینانه و عکس‌العمل کودکان پیش دبستانی نسبت به این رفتارها، پیش

و پس از اجرای برنامه درسی صلح محور نشان داد که این آموزش‌ها به جز در موارد مسخره کردن دیگران، گوش ندادن به حرف کسی که از او ناراحت هستند، پیدا کردن یک معلم یا فرد بزرگسال و مورد اطمینان و درد دل با وی و تفکر قبل از عکس العمل، فراوانی ۵ رفتار پرخاشگرانه دیگر کودکان را به طور معناداری کاهش می‌دهد. این نتیجه با نتایج پژوهش‌های (کرمی و همکاران، ۱۳۹۳) و (شفیع آبادی و همکاران، ۱۳۸۷)، همراستا می‌باشد. در توجیه نتیجه به دست آمده می‌توان گفت کودکان با آگاهی و شناخت رفتارها خشمگینانه خود و چگونگی عکس العمل نسبت به هر رفتار و پیامدهای مثبت و منفی هر یک، قادر خواهند بود تا حدودی از به وجود آمدن و بروز رفتارهای پرخاشگرانه همراه آن در موقعیت‌های مختلف جلوگیری نمایند. چرا که ناتوانی در مدیریت خشم و بروز رفتارهای پرخاشگرانه افزون بر ناراحتی‌های شخصی، اختلال در سلامت عمومی و روابط میان فردی، ناسازگاری و پیامدهای زیان باری دارد (کنون، ۲۰۱۱)؛ اما در توجیه موارد غیر معنادار می‌توان گفت که تغییر رفتار نیازمند زمان است و طی جلسات متوالی و مستمر انجام خواهد گرفت. لذا در این پژوهش با توجه به زمان محدود برای اجرای برنامه طراحی شده تنها ۵ رفتار از ۹ رفتار تغییر کرد؛ بنابراین، با توجه به عوارض منفی و مخرب فردی و اجتماعی رفتارهای پرخاشگرانه، کنترل آن از اهمیت بسزایی برخوردار است؛ و هدف از درمان‌ها و مداخلات مدیریت خشم، کاهش احساسات هیجانی و برانگیختگی فیزیولوژیکی ناشی از خشم، افزایش آگاهی فرد نسبت به خشم و آموزش شیوه‌ها و راهبردهای مؤثر به منظور کنترل آن می‌باشد (برغندان و همکاران، ۱۳۹۱)؛ بنابراین آموزش مهارت مدیریت خشم از طریق برنامه‌های درسی صلح محور مدارس، لازم و ضروری است. چرا که سطوح پرخاشگری را کاهش می‌دهد و یکی از سبک‌های مدیریت خشم، شیوه‌ای است که افراد به واسطه آن روش مدیریت کردن بر خشم خود را می‌آموزند؛ بنابراین یادگیری و آموزش می‌تواند نقش مهمی در مدیریت این هیجان داشته باشد (کرمی و همکاران، ۱۳۹۳).

در قرن حاضر فرآیند جهانی شدن همه شئون زندگی انسان را تحت تاثیر خود قرار داده است. جهانی شدن گرچه نتایج مفید بسیاری برای بشر به دنبال داشته است اما از نتایج زیانبار آن نیز نباید غافل بود. یکی از مهم‌ترین آنها گسترش خشم و خشونت در جهان است. البته دلایل گسترش خشم در جهان به همین جا ختم نمی‌شود و عواملی مانند کمرنگ شدن روابط اجتماعی،

کاهش پیوندهای خویشی و خانوادگی، رشد جنگ افزارها و تسلیحات نظامی، ظهور جوامع فراصنعتی، ظهور اینترنت و بازی‌های رایانه‌ای و سریال‌ها و فیلم‌های خشونت بار، گسترش جنگ و ترورسیم و خشونت در جهان و... همه و همه سبب شده است تا با کودکان و نوجوانانی منزوی و خشن روبرو باشیم؛ بنابراین در دنیای امروز یکی از موضوعات اساسی و مطرح در حوزه بهداشت روانی، موضوع هیجان خشم است. چرا که این هیجان به طور اجتناب پذیری رو به افزایش است. لذا یادگیری و آموزش در زمینه نقطه متضاد خشم یعنی صلح می‌تواند نقش بسزایی در مدیریت این هیجان داشته باشد. به همین دلیل در این پژوهش بر آن شدیم تا تأثیر برنامه درسی صلح محور را بر مدیریت خشم کودکان پیش دبستانی بررسی کنیم. جامعه امروز، جامعه‌ای است پیچیده و چند بعدی و جامعه‌ای که در آن ناهنجاری‌های روانی و رفتاری بین کودکان و نوجوانان، لزوم پرداختن به آموزش مهارت‌های زندگی از قبیل کنترل خشم و ارائه راهبردهای صحیح برای تقویت و شکوفایی مهارت‌های کلیدی را توجیه می‌نماید. از دیگر سو خشم یکی از احساسات انسانی است که نمی‌توان آن را انکار نمود یا به دنبال حذف آن بود بلکه تنها بایستی در پی کنترل صحیح آن و استفاده از آن در راه شکوفایی انسان بود. یکی از مواردی که به طور ویژه می‌تواند در این مسیر کمک نماید و باعث تقویت و بهبود سازگاری اجتماعی و کاهش و کنترل خشونت در بین کودکان و نوجوانان گردد آموزش صلح در دوران مدرسه است. اهمیت آموزش صلح در سال‌های اولیه آموزش، از آنجاست که بنابر نظر صاحب نظران، مدرسه بهترین موقعیت و مکان برای ارائه آموزش و مداخله در مدیریت خشم کودکان می‌باشد. چراکه در این دوران آموزش و یادگیری با سرعت بالایی انجام می‌شود و به راحتی آموخته‌های این دوران برای کودک درونی شده و تبدیل به نقشه راه برای ادامه زندگی وی می‌گردد. قطعاً اگر قرار باشد یک شهروند صلح محور را تربیت نماییم، می‌توان با هزینه کمتر و کارایی بیشتر این مهم را در دورانی رقم زد که کودک به راحتی پذیرای آن است و هنوز به آفت خشم و عصبانیت دچار نشده است. کودک امروز آینده فردای جامعه هست؛ بنابراین بهتر است تا آموزش و پرورش هر کشوری با طراحی و تدوین برنامه‌ها و کتب درسی کودکان را به یکی از مهم‌ترین مهارت‌های زندگی امروزی بشر یعنی مهارت مدیریت خشم تجهیز نماید. این گام در بسیاری از کشورها از سال‌ها پیش آغاز شده است و اکنون در حال تبدیل شدن به درختی تنومند است که میوه آن شهروندانی صبور و صلح محور

است. به نظر می‌رسد در کشور ما این مسیر در گام‌های نخستین است؛ بنابراین به تحقیق و پژوهش بیش از پیش در این حوزه نیاز است.

هم اکنون با بررسی رابطه دو متغیر، نتایج پژوهش کنونی می‌تواند رهنمودهایی ضمنی برای مدیران و برنامه‌ریزان درسی به دنبال داشته باشد. فلذا با توجه به یافته‌های پژوهش، پیشنهادها کاربردی پژوهشگر در چارچوب موارد مطرح شده در این تحقیق و بویژه بر اساس نتایج آن، به عنوان رهیافت‌هایی برای بخش برنامه‌ریزی و سیاست گذاری در مدارس و حتی دانشگاه مورد مطالعه پیشنهاد نمود: با توجه به اینکه نتیجه حاصل از پژوهش صورت گرفته آن است که برنامه درسی صلح محور می‌تواند بر مهارت کنترل خشم و کاهش رفتارهای پرخاشگرانه در کودکان دختر و پسر پیش دبستانی مؤثر باشد، به نظر می‌رسد که پیشنهادها زیر می‌تواند در کنترل خشم و آموزش و ترویج آن در جامعه مؤثر و راهگشا باشد و سبب شود تا آموزش و پرورش به عنوان متولی آموزش در کشور بتواند در این زمینه به وظایف حیاتی خویش عمل نماید. به دلیل اهمیت موضوع صلح به خصوص با توجه به اینکه کودکان نسل حاضر به دلیل فضای حاکم بر رسانه‌ها و اجتماع خود نسبت به کودکان سلف خود خشن‌تر و ناسازگارتر هستند. به مسؤلان و دست اندر کاران نظام آموزشی کشور پیشنهاد می‌شود:

۱. درسی با موضوع آموزش مهارت‌های زندگی با تکیه بر آموزش صلح محور و مدیریت خشم به دروس دوره‌های مختلف به خصوص دوره پیش دبستانی و دبستان اضافه شود تا صلح و فرهنگ صلح در بین کودکان نهادینه گردد. چرا که دانش‌آموزی که تحت آموزش مؤلفه‌های آموزش صلح قرار می‌گیرد، هم مفاهیم تئوریک را در مورد خطرات خشونت و امکانات صلح می‌آموزد و هم مهارت‌هایی را فرا خواهد گرفت که توسط آنها می‌تواند در زندگی به شکل غیرخشونت آمیز رفتار کند (پرلبرگ^۱، ۲۰۰۰).

۲. از آنجایی که معلمان و مدیران مجریان اصلی و عامل مهمی در موفقیت اجرای برنامه‌های درسی هستند و در مواقع لزوم برنامه‌ها را با نیازهای شناختی، عاطفی و روانی - حرکتی فراگیران سازگار می‌سازند پیشنهاد می‌شود که آموزش‌های ضمن خدمت و کارگاه‌های آموزشی با موضوع آموزش صلح و روش‌های یادگیری مشارکتی و یادگیری از طریق همیاری از جمله طرح کارایی

مطالعه تجربی تأثیر برنامه درسی صلح محور بر مدیریت خشم ...

تیم، طرح تدریس اعضای تیم و ... در برنامه کاری خود بگنجانند تا معلمان ضمن آشنایی کامل به استفاده از این روش‌ها در کلاس درس، اقدام نمایند و نتایج این برنامه‌ها به معلمان تمام دوره‌ها به خصوص دوره پیش دبستانی و دبستان ارائه شود تا ایشان با آگاهی کامل از اهمیت موضوع بتوانند مفاهیم موجود در این حوزه از جمله: مهارت در حل مسألت‌آمیز تعارض‌ها بدون درگیری و خشونت، بکارگیری روش‌های انسانی در حل تعارضات، تقویت فرهنگ بردباری و محو خشونت و درگیری، التزام عملی به قانون که به نوعی در راستای مقیاس‌های خودبازداری می‌باشد در قالب مجموعه‌ای از آگاهی‌ها، مهارت‌ها و باورها که دانش‌آموزان برای رفتار صلح‌آمیز به آن نیاز دارند را به کودکان انتقال دهند.

۳. یکی از ارکان آموزش و پرورش صلح، توجه و احترام به تنوعات فرهنگی است که از طریق ارتقای رشد اجتماعی در افراد قابل دستیابی است؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود تا معلمان فرصت‌هایی را نظیر پخش فیلم‌های آموزنده‌ای که در آنها تنوعات فرهنگی برجسته اند، بازدید از مراکز و اماکنی که متعلق به اقلیت هاست و ... برای دانش‌آموزان فراهم کنند که از طریق آنها بحث و تبادل تجارب میان فراگیران و معلمان در این زمینه شکل گیرد.

۴. با توجه به این که خشونت و تعارض ابتدا در اذهان شکل می‌گیرد، بیشترین تمرکز آموزش و پرورش نیز باید به اصلاح ذهن و رشد قوه تفکر دانش‌آموزان در زمینه جنگ، صلح، امکانات و خطرات هر یک باشد. در همین راستا پیشنهاد می‌شود تا مواد کمک آموزشی مناسب جهت ترویج و گسترش فرهنگ صلح تهیه و در اختیار مدارس سراسر کشور قرار داده شود. بر این اساس، آگوو (۲۰۱۷)، پیشنهاد می‌کند که ویدیو (آموزش‌های مجازی) می‌تواند وسیله‌ای قدرتمند جهت ایجاد صلح باشد؛ و مهارت‌های حل و فصل تعارضات بدون توسل به خشونت را آموزش دهد؛ و این فیلم‌ها (کلاس‌های درسی مجازی) تلقی می‌شوند که می‌توانند مثال‌های ملموسی برای دانش‌آموزان باشند؛ و سبب تجربه اندوزی دانش‌آموزان گردد؛ و رفتار مشابهی را انجام دهند.

۶. مدیران و معلمان گردش‌های علمی و اردوهای تفریحی برای دانش‌آموزان برگزار نمایند تا در این اردوها دانش‌آموزان با مفاهیم همکاری، تصمیم‌گیری‌های جمعی، رهبری، حل مشکلات بدون خشونت و تفاهم متقابل، دوستی و ... آشنا گردند.

۷؛ و در آخر حمایت مدیران آموزش و پرورش از پژوهش‌های میان رشته‌ای و انتشار مقالات و

نشریات در حوزه مدیریت خشم کودکان و آموزش صلح، شناسایی پژوهش‌های موفق و تعمیم روش‌های آن به پروژه‌های پژوهشی جدید در مقاطع بالاتر و با کمک مجریان آن‌ها.

منابع

ابویی مهریزی، محبوبه؛ طهماسبیان، کارینه و خوش کنش، ابوالقاسم (۱۳۸۹). تأثیر آموزش مدیریت خشم بر مهارت‌های خودنظم دهی خشم و تعارضات والد-نوجوان در دختران دوره راهنمایی شهر تهران. فصلنامه خانواده‌پژوهی، سال ۶، شماره ۲۳.

برغندان، سپیده؛ ترخان، مرتضی و قائمی خمایی، نیما (۱۳۹۱). تعیین اثربخشی آموزش مدیریت خشم بر سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان دختر مقطع دبیرستان شهر رشت. فصلنامه مطالعات روانشناسی بالینی، سال ۲، شماره ۷.

حاجی زاده، هانیه و کرمی، مرتضی (۱۳۹۳). تحلیل برنامه درسی قصد شده و اجرا شده در دوره راهنمایی بر اساس مؤلفه‌های آموزش صلح یونسکو. فصلنامه برنامه درسی، دوره ۲، سال ۱۱، شماره پانزدهم ۱۵. حکیم زاده، رضوان؛ کیامنش، علیرضا؛ عطاران، محمد (۱۳۸۶). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره راهنمایی با توجه به مسائل و مباحث روز جهانی در حوزه برنامه‌های درسی. فصلنامه مطالعات برنامه درسی، سال اول، شماره ۵.

شهری، آذر؛ عزیزی، نعمت‌الله، غلامی، خلیل (۱۳۹۲). جایگاه رویکرد "یادگیری برای با هم زیستن" در برنامه درسی مدارس ابتدایی کشور بر پایه چارچوب یونسکو. فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران، سال نهم، شماره ۳۰.

صداقت، سمیره؛ مرادی، امید و احمدیان، حمزه (۱۳۹۳). اثربخشی آموزش گروهی شناختی - رفتاری کنترل خشم بر پرخاشگری دانش‌آموزان دختر پرخاشگر. مجله علوم پزشکی دانشگاه آزاد اسلامی، دوره ۲۴، شماره ۴.

فتحی واجارگاه، کوروش و اسلامی، معصومه السادات (۱۳۸۷). بررسی میزان توجه به آموزش صلح در برنامه‌های درسی دوره ابتدایی از دیدگاه متخصصان تعلیم و تربیت، کارشناسان برنامه درسی و معلمان دوره ابتدایی شهر تهران. نشریه نوآوری‌های آموزشی، دوره ۷، شماره ۲۵. فلاح نودهی، معصومه (۱۳۸۵). بررسی مؤلفه‌های آموزش صلح در اسناد و مدارک جمهوری اسلامی ایران،

مطالعه تجربی تأثیر برنامه درسی صلح محور بر مدیریت خشم ...

اهداف دوره متوسطه، نشریه دانشور رفتار، دوره ۱۶، شماره ۳۶.

قادری، مصطفی؛ محسن پور، بهرام؛ نقیب زاده، عبدالحسین و عطاران، محمد (۱۳۸۷). تبیین برنامه درسی

صلح محور در فلسفه کانت. سال ۲، شماره ۸.

کریمی، مرتضی؛ تجری، مجتبی و پاک مهر، حمید (۱۳۹۲). افزایش اثربخشی برنامه درسی مهارت‌های

زندگی از طریق خلق محیط‌های یادگیری سازنده گرا. فصلنامه روانشناسی تربیتی، سال ۹، شماره ۲۹.

کلاگر، ملیحه (۱۳۹۲). مطالعه میزان اثربخشی آموزشی مدیریت خشم و بیان هیجانات بر کاهش اختلالات

رفتاری در کودکان ناسازگار. مجله مطالعات ناتوانی، دوره ۴، شماره ۷.

هاشمی، سهیلا (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره متوسطه و پیش دانشگاهی رشته علوم

انسانی بر اساس مؤلفه‌های آموزش صلح. فصلنامه مطالعات برنامه درسی، سال چهارم، شماره ۱۵.

هاشمی، احمد و عباسی، ابوالفضل (۱۳۹۱). برنامه درسی صلح محور در مدارس ضرورتی جهت ایجاد

امنیت در جامعه. مقالات کنفرانس‌های داخلی آموزش نوین در هزاره سوم.

هاشمیان، فاطمه؛ شفیق آبادی، عبدالله و سودانی، منصور (۱۳۸۷). اثربخشی آموزش مهارت‌های مدیریت

خشم بر سازگاری فردی، اجتماعی دانش‌آموزان دختر سال متوسطه شهرستان بانه. نشریه دانش و

پژوهش در روانشناسی کاربردی، دوره ۱۰، شماره ۳۶.

یاوریان، رویا؛ گلشن، طیبه و اعجاز، هاله (۱۳۸۵). بررسی اثربخشی آموزش گروهی مهارت‌های خشم به شیوه

عقلانی- عاطفی- رفتاری بر کاهش پرخاشگری دانش‌آموزان دبیرستان‌های دخترانه شهر ارومیه.

مجموعه مقالات دومین کنگره انجمن روانشناسی ایران، تهران، شماره ۳۲.

Agwu, S.N. (2017). Education for Peace & Development: Education Against Violence In Nigeria. IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS), 2(2).

Aharoni, A. (2008). 'Peace Education and Culture System' for the Middle East and Beyond. Encyclopedia of Peace Education, 1-6.

and emotional outcomes: A meta-analysis. School Psychology International, 0143034312454360.

Armstrong, K. (2007). *The Great Transformation: the Beginning of our Religious Traditions*. New York, Alfred A. Knopf.

Arslan, Y., Günçavdı, G., & Polat, S. (2015). *The impact of peace education programme at university on university students' intercultural sensitivity*. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 174, 2301-2307..

Arslan, Y., Günçavd. G, Polat. S. (2015). *The impact of peace education programme at university on university students' intercultural sensitivity*. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 174 (2015) 2301 – 2307

- Banks, J. A. (2010). Multicultural education. In J. A. B. and C. A. M. Banks (Ed.), *Multicultural*
- Bluestein, A. (2005). *Fundamental Concepts of Peace Educatio*. The Journal of Renaissance of Humanism. <http://web.ebscohost.com>.
- Candelaria, A. M., Fedewa, A. L., & Ahn, S. (2012). *The effects of anger management on children's social*
- Cannon, M. (2011). *The Gift of Anger: Seven Steps to Uncover the Meaning of Anger and Gain Awareness, True Strength, and Peace*. New Harbinger Publications.
- Deutsch, M. (1998). *Educating for a peaceful world*. American psychologist, 48(5), 510.
- Devi, A. (2002). Human Values—The Hallmark of an Active Citizen. In *Presented at the ETGACE Research Project Conference—Brussels March* (Vol. 15, p. 16).
- education, Characteristics and goals. issues and perspectives (7th ed., pp. 3–32.). Hoboken, NJ: Wiley.
- Greenaway, S., & Harris, A. (1998, March). *Humanitarian security: Challenges and responses*. In pre-conference draft presented to Forging Peace Conference, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, USA (pp. 13-15).
- Haavelsrud, M. (2008). *Conceptual perspectives in peace education*. Encyclopedia of peace education, 59-66.
- Hertog, K. (2010). *The Complex Reality of Religious Peace building: Conceptual Contribution and Critical Analysis*, Lexington Books, 2010.
- James, W. (2009). *Varieties of Religious Experience: A Study in Human Nature*. Seven Treasures Publications. New York.
- Leal, N. L., & Pachana, N. A. (2009). *Validation of the Australian propensity for angry driving scale (AuPADS)*. Accident Analysis & Prevention, 41(5), 1112-1117.
- Mische, P., & Harris, I. (2008). *Environmental peacemaking, peacekeeping, and peacebuilding*. Encyclopedia of Peace Education, 1-9.
- PANDIA, P. (2017). ROLE OF EDUCATION IN PEACE, HARMONY AND DEVELOPMENT IN DEMOCRATIC SYSTEM. *International Journal of Transformation in English & Education*, 2(2).
- Perleberg(2000). Factors that Promote Implementation of Peace Education Training. *Journal for the Study of Peace and Conflict*, 23(4).
- Prasad, S. N. (2008). *Access to peace education*. Newsletter, 13(4), 3-7.
- Reardon, B. A. (2001). *Education for a Culture of Peace in a Gender Perspective*. UNESCO, 7, place de Fontenoy 75352 Paris 07 SP, France.
- Sağkala, A. S, Türnüklü, A, Totan, T. (2012). Empathy for Interpersonal Peace:

- Effects of Peace Education on Empathy Skills. *Educational Sciences: Theory & Practice* – 12 (2): 1454-1460
- Sheikh. R. A. (2016). *Review of Peace Education Activities in Pakistan*. Global Campaign for Peace Education. available at: <http://www.peace-ed-campaign.org/review-peace-education-activities-pakistan>
- Simmonds J. (2003). *Seeing Red an Anger Management and peacemaking Curriculum for Kids*,79-80.
- Sommerfelt, O. H., & Vambheim, V. (2008). ‘The dream of the good’—a peace education project exploring the potential to educate for peace at an individual level. *Journal of Peace Education*, 5(1), 79-95.
- Stomfay-stitz, A. M. (2008). 1 *A History of Peace Education in the United States of America*.
- Taufik.T. (2016). Implementation of Peace Education in Pluralistic Schools. *International Journal of Behavioral Science Copyright*. Behavioral Science Research Institute
- Thapa, M., Dhungana, R. K., Mahalingam, B., & Conilleau, J. (2010). *Peace by Peace: Mainstreaming Peace Education in South Asia*.

پیوست: شرح جلسات برنامه درسی صلح محور

جلسه اول: اهداف: اعتماد سازی در کودکان ۲. آموزش این که چه زمانی و چرا عصبانی می شوند؟

روش اجرا: برای هر کودک فرم شماره یک " من زمانی عصبانی می شوم که: .... " را تهیه کرده و یک کارت سبز به معنای انتخاب گزینه و یک کارت قرمز به معنای عدم انتخاب گزینه تهیه شده و از آنها خواسته که ضمن معرفی خودشان و در یک فضای امن و قابل اعتماد، توضیح دهند که در کدام یک از موقعیت های شرح داده شده در فرم، عصبانی می شوند. همچنین مربی باید در مقابل ۲۵ سوال فرم زیر، اسامی همه کودکان را نوشته و با توجه به انتخاب کودکان، در هریک از این ۲۵ گزینه مقابل اسم کودک علامت بگذارد.

فرم شماره یک: من زمانی عصبانی می شوم که .....

- ۱- مرا در مورد چیزی که پوشیده ام مسخره کنند.
- ۲- پدر یا مادرم را مسخره کنند.
- ۳- پدر و مادرم دعوا کنند.
- ۴- هیچ کس به من توجه نکند.
- ۵- مربی سر من داد بزند.
- ۶- مجبور باشم به یک پیش دبستانی جدید بروم.
- ۷- احساس کنم هیچکس مرا نمی خواهد.
- ۸- به من بگویند زشت هستی.
- ۹- مجبور شوم کاری را که نمی خواهم انجام دهم.
- ۱۰- از کسی کتک بخورم.
- ۱۱- نتوانم خودم در مورد چیزهایی که می خرم (لباس، کفش، کیف، اسباب بازی و ...) نظر بدهم.
- ۱۲- کاری را به درستی انجام ندهم.
- ۱۳- برادر یا خواهرم مرا مسخره کنند.
- ۱۴- از داشتن خانواده ام جلوی دیگران خجالت بکشم.
- ۱۵- احساس کنم باهوش نیستم.
- ۱۶- احساس کنم کسی به من گوش نمی دهد.

- ۱۷- پدرم را نبینم.
- ۱۸- مادرم را نبینم.
- ۱۹- کسی باعث شود من گریه کنم.
- ۲۰- احساس کنم دوستی ندارم.
- ۲۱- خجالت بکشم.
- ۲۲- بعد از پیش دبستانی، کاری برای انجام دادن نداشته باشم.
- ۲۳- کاری را که به سختی و با تلاش زیاد انجام داده باشم و کسی به آن توجه نکند.
- ۲۴- وقتی کسی پشت سرم حرف بزند (بدگویی کند).
- ۲۵- وقتی کسی سربه سرم می‌گذارد.

جلسه دوم: اهداف: ۱. تلاش جهت نهادینه سازی صداقت در گروه کودکان ۲. ضمن تشخیص اینکه در چه موقعیت‌هایی عصبانی می‌شوند (جلسه اول)، حال در این جلسه باید بتوانند دلایل عصبانیت خود را بیان کنند و این که عکس العمل آنها در برابر خشم خود چیست؟ ۳. تشخیص تأثیرات فیزیکی عصبانیت (به عبارتی وقتی عصبانی می‌شوند در بدن خود چه احساسی دارند).

روش اجرا: در این جلسه دو فرم برای هر کودک باید تهیه شود فرم شماره دو " وقتی که عصبانی می‌شوم ...." را به تعداد کودکان تهیه کرده و از آنها خواسته شود به سؤالات با انتخاب کارت‌های سبز یا قرمز (سبز به معنای موافق بودن، قرمز به معنای مخالف بودن) پاسخ بده یا خیر دهند؛ و بعد در مورد فرم شماره سه با کودکان صحبت می‌کنیم و از آنها خواسته شود که بیان کنند احساسی که هنگام عصبانیت دارند چیست؟ و اعضای بدنشان در هنگام عصبانیت چه شکلی می‌شود (تأثیرات فیزیکی عصبانیت)

فرم شماره دو: وقتی که از دست کسی یا بخاطر چیزی عصبانی می شوم:

خیر	بله	سؤالات
		او را می زنم.
		به او بی محلی می کنم.
		نفس عمیق می کشیم و خود را آرام می کنم.
		حرف کسی که از او ناراحت هستم را گوش می دهم.
		او را با یک کلمه بد خطاب می کنم.
		او را تهدید می کنم.
		دیگران را مسخره می کنم.
		یک معلم یا فرد بزرگسال مورد اطمینان پیدا می کنم و با او درد دل می کنم
		قبل از اینکه عکس العملی نشان دهم فکر می کنم.

فرم شماره سه: هنگام عصبانیت اعضای بدنتم چه شکلی می شود؟

چشم ها/ دهان/ دست/ مو/ پا/ قلب/ شکم/ صدا/ سر

جلسه سوم: اهداف: ۱- اهمیت مسئولیت پذیری در برابر اشتباهات ۲- یادگیری و تمرین مهارت

قبول اشتباهات ۳- افزایش صداقت در بین کودکان

روش اجرا: در این جلسه فقط با صحبت و خواندن داستان و شعر به کودکان اهداف درس انتقال

داده شود.

جلسه چهارم: اهداف: کودکان علائم هشدار دهنده داخلی عصبانیت را بشناسند تا بتوانند قبل از

اینکه دیر شود و کنترل خود را از دست دهند از عصبانیت جلوگیری نمایند.

روش اجرا: کارت های اختطار: نشانه های رایج در عصبانیت را انتخاب کنید از هر کودک بخواهید

که ۲ یا ۳ علامت شخصی را هنگامی که کنترش را از دست می دهد انتخاب کند.

"فرم شماره چهار"

احساس داشتن زور زیاد می‌کنم	احساس گرما می‌کنم
می‌خواهم جیغ بزنم	نمی‌توانم درست فکر کنم
می‌خواهم به یک نفر صدمه بزنم	می‌خواهم از دست همه خلاص شوم
باعث شوم دیگران حس بدی داشته باشند	احساس می‌کنم می‌خواهم گریه کنم
سردرد می‌گیرم	دچار دلپیچه می‌شوم
هیچکدام	نمی‌توانم به آن فکر نکنم

جلسه پنجم: اهداف: ۱- بررسی اینکه ما چگونه احساساتمان را با خشممان مخفی می‌کنیم ۲- جستجو و شناسایی (احساسات اصلی) که ما اغلب با خشممان این احساسات را مخفی می‌کنیم. به عبارتی شناسایی احساسات دیگری که به ما کمک می‌کنند تا بفهمیم چرا ما ممکن است احساس عصبانیت کنیم در حالی که در واقع ما احساسات دیگری مثل احساس حسادت، ترس و ... داریم نه احساس عصبانیت اما این احساسات را به عصبانیت تبدیل می‌کنیم. **روش اجرا:** فرم شماره پنج "کارت‌های احساسات اصلی" را در اختیار هر کودک قرار داده و از آنها خواسته شود هر احساسی دارند آدمک را همان رنگی کنند.

کارت‌های احساسات اصلی

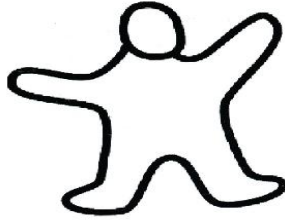
آسیب	ناراحت
حسادت	ترس
گیج	نگرانی
کسل	ناامید
نادیده گرفته شدن	معذب بودن
هیچکدام	خنجل

هنگام عصبانیت من احساس ..... می‌کنم

نارنجی = نگران آبی = خجالت سبز = حسادت سیاه = احساسات دیگر

قهوه‌ای = آسیب دیدگی زرد = ناراحتی بنفش = تنهایی قرمز = ترس

هر احساسی داری آدمک را همان رنگی کن

تجربه جلسه پنجم: در جلسه پنجم پیش از حضور نزد کودکان ابتدا با مربی ایشان هماهنگی‌های لازم به عمل آمد. به مربی گفته شد در این جلسه نظر داریم این مفهوم را به کودکان بیاموزیم که معمولاً ما انسان‌ها خیلی از احساسات خود را مانند احساس حسادت، ترس، تنهایی، ناامیدی، ناداحتی، خجالت و ... با نشان دادن خشم و پرخاشگری پنهان میکنیم. در حالیکه لازم است تا بدانیم چرا عصبانی شده ایم تا بتوانیم آن را بهتر کنترل نماییم. در همین راستا وقتی وارد کلاس درس شدیم آدمک‌های کاغذی را که به شکل زیر و به تعداد کودکان کلاس آماده شده بود را بین کودکان توزیع کردیم و توسط مربی و با زبان کودکانه از بچه‌ها خواسته شد برای مثال اگر گاهی اوقات تنهایی سبب عصبانی شدن آنها می‌شود آدمک را به رنگ بنفش درآورند و یا اگر حسادت موجب عصبانیت کودک است آدمک خود را سبز رنگ کنند و یا آدمک چنانچه خجالت زدگی باعث عصبانیت آنها می‌شود آبی شود. مربی پس از ارائه توضیحات کامل و مکفی به کودکان، از ایشان برای مثال چنین پرسید: چه کسی از شما حین تنهایی عصبانی می‌شود؟ کودکانی که پاسخ مثبت به این سوال داد با راهنمایی معلم آدمک خود را به رنگ بنفش درآورد و تحویل داد و همه ۱۲ احساس اصلی پیش بینی شده به همین ترتیب مورد سوال قرار گرفت و کودکانی که به بیش از یک دلیل عصبانی می‌شدند آدمک مجدد دریافت کردند. در پایان وقتی مشخص شد که هر کودک به پشتوانه کدام احساس پنهان، عصبانیت و پرخاشگری را در عکس العمل آن احساس بروز می‌دهد مربی با زبان کودکانه و با مهربانی و صمیمیت برای کودکان توضیح داد که همان طور که دیدید ممکن است دلیل عصبانیت ما احساس دیگری مانند خجالت زدگی، تنهایی و یا ناراحتی

مطالعه تجربی تأثیر برنامه درسی صلح محور بر مدیریت خشم ...

و... باشد که ما مستقیماً متوجه آن نیستیم ما باید احساسات خود را بشناسیم و بدانیم که چرا و در چه مواقعی و پیرو کدام احساس عصبانیت در ما ایجاد می‌شود تا بتوانیم بر آن اشراف داشته و خشم ناشی از آن را کنترل نماییم.

جلسه ششم: اهداف: ۱. آموزش مهارت‌های حل مشکل ۲. آموزش این مفهوم که همه ما باید به دنبال آرامش و صلح باشیم ۳. یادگیری قدرت حل مشکل و خلاقیت
روش اجرا: در این جلسه کودکان با قصه و سناریو اهداف فوق را بیاموزند.

جلسه هفتم: اهداف: ۱- آموزش حفظ کردن قدرت شخصی ۲- آموزش شیوه‌های مثبت حل مسئله در موقعیت‌ها (زندگی واقعی) ۳- آموزش ۵ گام اساسی جهت کنترل خشم
روش اجرا: پس از آموزش ۵ گام اساسی کنترل خشم، فرم شماره شش را در اختیار هر کودک قرار داده و از آنها خواسته می‌شود ضمن یادآوری ۵ گام، هر گام را به تصویر مربوط به خود وصل نمایند.

فرم شماره شش: پنج مرحله برای آنکه عصبانیت خود را کنترل کنیم. هر مرحله به کدام تصویر مربوط است؟

۱- عصبانیت خود را تشخیص داده و آن را بپذیریم.

۲- تا ده بشماریم و نفس عمیق بکشیم.

۳- در مورد چیزی که ما را آرام کند فکر کن.

۴- در این باره فکر کن که اگر کنترلت را از دست بدهی چه اتفاقی می‌افتد؟

۵- بجای عصبانیت یک کار مثبت انجام بده.

جلسه هشتم: اهداف: ۱- پرورش خلاقیت و مهارت‌های حل مسئله در مواجهه با وضعیت‌های دشوار ۲- افزایش قدرت گروه کودکان به عنوان صلح سازان ۳- تمرین در موقعیت‌های مشابه و یادگیری اینکه در آن موقعیت‌ها چگونه باید باشیم؟

روش اجرا: ضمن یادآوری ۵ گام اساسی جلسه قبل، فرم شماره هفت در اختیار هر فرد قرار داده شود و ضمن توضیح اینکه، وقتی شخصی سعی در عصبانی کردن ما و ناراحت کردن ما دارد همیشه نادیده گرفتن و یا کمک از پدر و مادر (بزرگسالان) گزینه درستی نیست در این موقعیت‌ها

گاهی لازم است با آن موقعیت کنار بیایم و خودمان جواب دهیم بنابراین با خواندن فرم زیر هر کودک از ایده‌های خلاقانه و مهارت‌های حل مسئله استفاده کرده تا راه‌هایی پیدا کنند تا ضمن حفظ غرور شخصی و بدن خشمگین شدن جواب فرد را بدهد.

چیزی که شما در مقابل می‌توانید به او بگویید	چیزی که ممکن است شخص به شما بگوید
۱ من خودم را همانجوری که هستم دوست دارم. ممنون	۱. تو خیلی زشتی
۲. خیلی خنده دار است. من دیشب حمام بودم	۲. تو بو می‌دهی
۳. چرا اینقدر از دست من عصبانی هستی	۳. برو- تو نمی‌توانی در گروه ما باشی.
۴. متأسفم که این را می‌شنوم	۴. من نمی‌خواهم دوست تو باشم.
۵. خوب پس تبریک می‌گم	۵. فکر می‌کنم من بهتر از تو بتوانم آن کار را انجام دهم.
۶. چرا نمی‌خواهی نزدیک من باشی؟ آیا از من یا از چیزی عصبانی هستی	۶. از من دور باش.
۷. من همه تلاشم را می‌کنم تا بهترین باشم. خیلی متأسفم که اینگونه احساس می‌کنی	۷. تو همیشه باعث می‌شوی که ما ببازیم

جلسه نهم: اهداف: ۱- ایجاد تغییرات مثبت در کودکان ۲- تمرین بیان احساسات و تمرین بیان آنچه که از شخص دیگر می‌خواهند ۳- جستجوی اینکه چگونه اعضای خانواده خود، عصبانیت خود را نشان می‌دهند و چطور ابراز عصبانیت خانواده تجربه شخصی کودکان را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

روش اجرا: فرم شماره هشت را برای کودکان خوانده و از آنها خواسته می‌شود بیان کنند در هنگام عصبانیت چه احساسی دارند و چرا؟ و دوست دارند به جای آن چه اتفاق دیگری روی می‌داد؟ پس از این، فرم شماره نه را توزیع کرده و خواسته می‌شود بگویند خانواده آنها چه زمانی عصبانی می‌شوند و چگونه به عصبانیت‌های خود، عکس العمل نشان می‌دهند.

"فرم شماره هشت"

من احساس ..... می‌کنم، چون .....

این ..... را دوست دارم

"فرم شماره نه: عصبانیت خانواده"

می‌دانم خانواده ام زمانی عصبانی می‌شوند که .....

بعضی کارهایی که اعضاء خانواده ام انجام می‌دهند که مرا عصبانی می‌کند عبارتند از

.....

بعضی راه‌های منفی که اعضاء خانواده ام برای مقابله با عصبانیتشان استفاده می‌کند عبارتند از

.....

بعضی راه‌های مثبت که اعضاء خانواده ام برای مقابله با عصبانیتشان استفاده می‌کند عبارتند از

.....

بعضی راه‌های مثبت که برای مقابله با عصبانیتم استفاده می‌کنم عبارتند از .....

جلسه دهم: اهداف: ۱- یادگیری پیامدهای مثبت و منفی انتخاب‌های ما ۲- آموزش اینکه قبل از

انجام کاری به آن و نتایجش فکر کنیم

توسعه رفتارهای مناسب در موقعیت‌های سخت و چالش بر انگیز

روش اجرا: فرم شماره ده " کارت‌های نتایج " را بین دانش‌آموزان توزیع کرده و پیامد کارهای

مثبت و پیامد کاری منفی را با ایده‌های خلاقانه بیان کنند.

مادرت از تو خواسته اتاق را تمیز کنی و تخت خود را مرتب کنی و تو این کار را درست انجام دادی.	ساعت را خاموش کردی و خوابیدی و الان برای مدرسه دیرت شده است.
تو همیشه مشق‌هایت را سر وقت تمام می‌کنی.	برادر کوچکت مدام دنبال تو می‌آید و هر کاری تو می‌کنی را انجام می‌دهد. تو او را می‌زنی.
تو یک خودکار خوب در کافی شاپ مدرسه پیدا کردی. آن را برداشتی، به دوستانت نشان دادی و آن را نگاه داشتی.	مادربزرگت مکرراً از تو می‌خواهد که به او در آشپزخانه کمک کنی. تو تلویزیون تماشا می‌کنی و او را نادیده می‌گیری.
بچه‌ای می‌آید و از شما می‌خواهد با شما و دوستانتان بازی کند، دوستانت به او می‌گویند نه ولی تو می‌گویی بله.	بچه‌ای تو را با اسمی صدا زد که ناراحت شدی. تو به او حرف بدی زدی و او را تهدید کردی که بعد از مدرسه او را می‌زنی.

جلسه یازدهم: اهداف: ۱- یادگیری و یاد آوری آنچه تا این جلسه آموزش داده شده است. **روش اجرا:** فرم شماره یازده " وقتی عصبانی می شوم " که شبیه فرم شماره دو می باشد را مجدداً توسط مربیان برای کودکان اجرا می کنیم.

جلسه دوازدهم: اهداف: ۱- سنجش بهبود اعضای گروه از جلسه اول تا کنون ۲- ارزیابی تجربه گروه کودکان و محتوای حاصل از جلسات قبل

تدارک جشنی برای اینکه یاد گرفته اند که چطور عصبانیت خود را مهار نمایند.

روش اجرا: فرم شماره دوازده " ارزیابی نهایی " را بین کودکان توزیع کرده و ارزیابی کنید ببینید امروز که روز آخر گروه است پس از آموزشها چطور احساس می کنند و چطور به عصبانیتها عکس العمل نشان می دهند.

" فرم شماره دوازده "

ارزیابی نهایی

۱- امروز روز آخر گروه است.

من احساس ..... می کنم و ..... که می بینم تمام شد.

۲- به کاری که در این گروه انجام دادیم و من دوست داشتم.

۳- من احساسات مختلفی در طول این گروه داشتم: بعضی از این احساسات عبارتند از

.....

۴- بعضی از چیزهای مهمی که درباره عصبانیتم فهمیدم عبارتند از:

۵- بعضی از مهارت هایی که در رابطه با کنترل عصبانیتم یاد گرفتم.